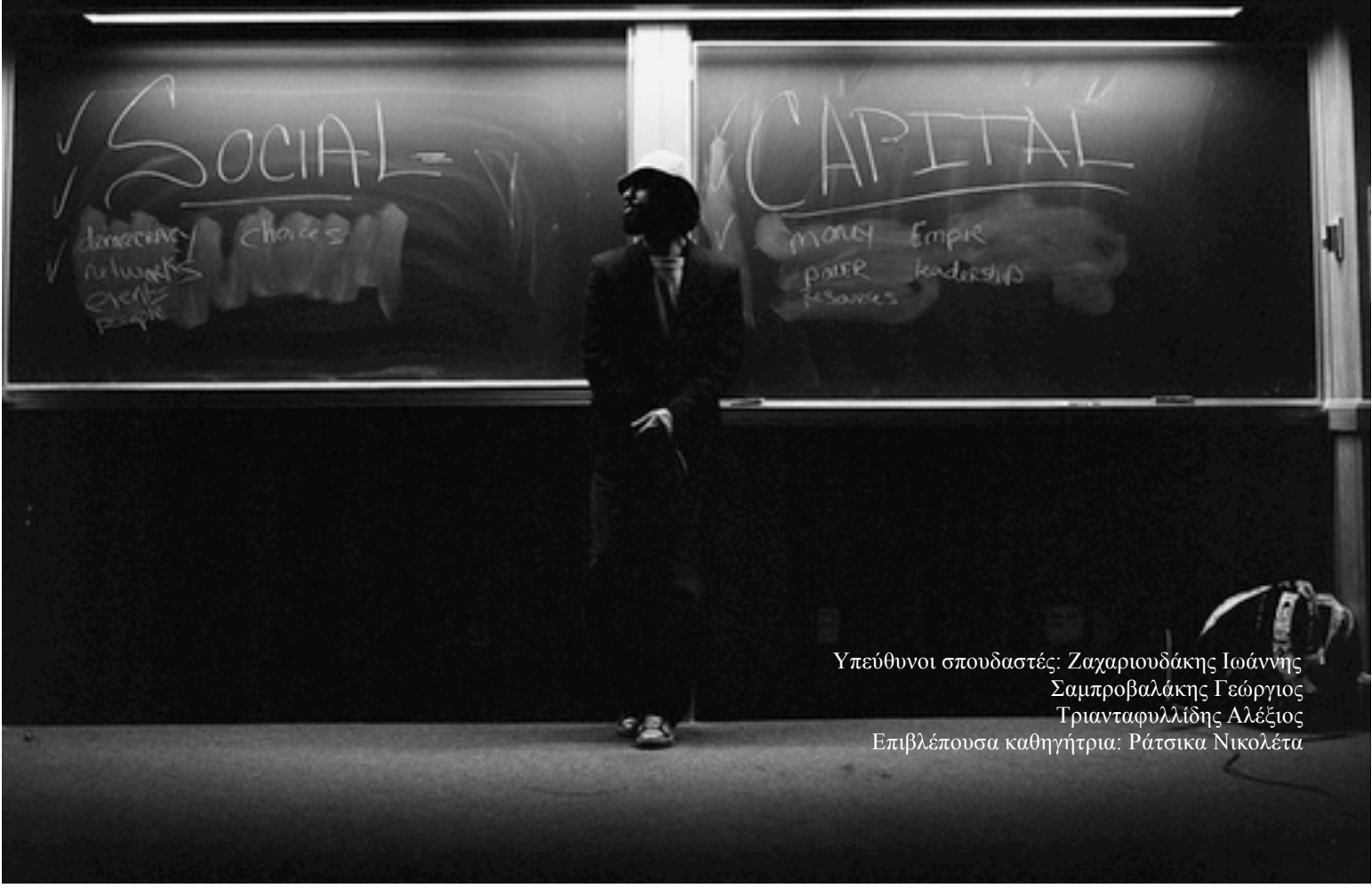

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Το κοινωνικό κεφάλαιο ως παράγοντας διαμόρφωσης
αντιλήψεων για τη μετανάστευση**

Έρευνα στην ύπαιθρο του νομού Ηρακλείου

Υπεύθυνοι σπουδαστές: Ζαχαριουδάκης Ιωάννης
Σαμπροβαλάκης Γεώργιος
Τριανταφυλλίδης Αλέξιος
Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Ράτσικα Νικολέτα

*Για μια κοινωνική εργασία
στην υπηρεσία της κοινωνικής χειραφέτησης*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΕΛ. 4 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΣΕΛ. 7 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ: ΕΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΟΡΙΣΜΩΝ

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΕΛ. 13 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ

ΜΕΛΕΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΣΕΛ. 19 Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΔΙΑΦΟΡΑ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΣΕΛ. 28 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΙΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ – ΠΕΛΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ

ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

ΜΕΓΕΘΟΣ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΠΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΕΛ. 34 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΕΛ. 51 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ-ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

*Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΚΑΙ ΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ*

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ-ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΣΕΛ. 56 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΣΕΛ. 61 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ζήτημα της μετανάστευσης ανέκαθεν απασχολούσε τις τοπικές κοινωνίες των γηγενών πληθυσμών. Το πώς η κάθε κοινωνία αντιλαμβάνεται το ίδιο το γεγονός της μετανάστευσης, τι αντιλήψεις, συμπεριφορές και πρακτικές υιοθετεί ως προς τους μετανάστες, είναι μια ατομική αποτύπωση μιας ολόκληρης κοινωνικής καταγραφής, που στη πλειάδα των περιπτώσεων δεν είναι μια ευθύγραμμη και μη αντιφατική ακολουθία σκέψεων και πράξεων.

Καταλήξαμε στο παρόν θέμα παρατηρώντας τα γεγονότα της καθημερινότητας, τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις. Από τη μια πλευρά διαφαίνεται η ραγδαία αύξηση των κρουσμάτων ρατσιστικής βίας, η εκλογική άνοδος της εγκληματικής φασιστικής και νεοναζιστικής Χρυσής Αυγής μεταξύ άλλων, που εκφράζουν μια γενικότερη τάση συντηρητισμού ενός μέρους της ελληνικής κοινωνίας, ενώ από την άλλη βλέπουμε αντίστοιχα μια προοδευτική στάση ενός άλλου μέρους της με την δημιουργία κοινωνικών δικτύων αλληλεγγύης, σχολείων μεταναστών, υποστήριξης τους μέσω πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων, συνδικαλιστικής ένταξης κ.ά.

Με άλλα λόγια, παρατηρείται μια ιδιότυπη πόλωση που θα μπορούσε να σχηματιστεί με την βασική αντίθεση Αποκλεισμός έναντι Κοινωνικής Ένταξης.

Προβληματισμένοι λοιπόν με τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, γεννήθηκε η ανάγκη να απαντηθεί το κατά πόσο ισχύουν τα παραπάνω δεδομένα για την περίπτωση του Νομού Ηρακλείου και συγκεκριμένα της υπαίθρου, κατ' επέκταση το κατά πόσο η στάση των κατοίκων της είναι προοδευτική ή συντηρητική.

Σκοπός της μελέτης μας ήταν να εξετάσουμε εάν το κοινωνικό κεφάλαιο που διαθέτει κάποιος αποτελεί έναν καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης ρατσιστικών ή μη προδιαθέσεων και στάσεων.

Ο άμεσος στόχος μας ήταν να συνδέσουμε το κοινωνικό κεφάλαιο με την άποψη και στάση που μπορεί να έχει ένας ντόπιος προς τους μετανάστες. Να εξετάσουμε δηλαδή εάν η ύπαρξη κοινωνικού κεφαλαίου επηρεάζει την αντίληψη του γηγενούς πληθυσμού προς τους μετανάστες και με ποιον τρόπο.

Ο έμμεσος στόχος μας συνεπώς ήταν να δειχθεί επιπρόσθετα το αν ο γηγενής πληθυσμός σε σχέση με τους μετανάστες παρουσιάζει συντηρητικές ή προοδευτικές στάσεις.

Συνεχίζοντας, επιδιώξαμε να συνδέσουμε τα παραπάνω με το ρόλο της κοινωνικής εργασίας και ανάλογα με τα ευρήματά μας, να προβούμε στις αντίστοιχες προτάσεις για περαιτέρω εμβάθυνση στο θέμα.

Για το λόγο αυτό θέσαμε τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα: “Το Κοινωνικό Κεφάλαιο επηρεάζει την αντίληψη των γηγενών προς τους μετανάστες και με ποιο τρόπο (αποτελεί θετικό ή αρνητικό παράγοντα;)” και “Υπάρχει αντιστρόφως ανάλογη σχέση ανάμεσα στο Κοινωνικό Κεφάλαιο και τη στάση του γηγενούς πληθυσμού προς τους μετανάστες, δηλαδή όσο περισσότερο Κοινωνικό Κεφάλαιο υπάρχει, τόσο λιγότερο ρατσιστικά προδιατεθειμένοι είναι οι ντόπιοι;” καθώς και την παρακάτω ερευνητική υπόθεση: “Όσο περισσότερο Κοινωνικό Κεφάλαιο διαθέτει το άτομο, τόσο λιγότερο ρατσιστικές συμπεριφορές ή προδιαθέσεις θα υπάρχουν”.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι δομημένη σε έξι κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αναφερόμαστε στην έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Στο πώς δημιουργείται, σε ποιες κατηγορίες χωρίζεται, ποιοι είναι οι παράγοντες αυξομείωσής του, καθώς και η σχέση αυτής της αυξομείωσης με τη μετανάστευση. Διευκρινίζουμε τι είναι τα κοινωνικά δίκτυα και πως αυτά σχετίζονται με το Κοινωνικό Κεφάλαιο. Τέλος,

αναφέρονται τα κύρια ερευνητικά εργαλεία μέτρησης και στάθμισης του Κοινωνικού Κεφαλαίου ενός ατόμου σε μια δεδομένη χρονική στιγμή.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρονται ο ορισμός της μετανάστευσης και η διάκρισή της με τα εξής κριτήρια: α) το νομικό καθεστώς, β) το χρόνο παραμονής στη χώρα υποδοχής γ) την απόφαση για μετανάστευση, δ) το μέγεθος, ε) την απασχόληση και την ειδίκευση των μεταναστών. Τέλος, παρατίθενται οι κατηγορίες μεταναστών στην Ελλάδα και οι μεταβολές στη μορφολογία της μετανάστευσης, όσο και τα δικαιώματα των μεταναστών και προσφύγων.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στον ρόλο που μπορεί να έχει η κοινωνική και κοινοτική εργασία ως προς τις πολιτικές ενίσχυσης του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε θεσμικό αλλά και πρακτικό επίπεδο.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας. Τί είδους μελέτη είναι η συγκεκριμένη, τί εργαλείο συλλογής στοιχείων χρησιμοποιήθηκε. Γίνεται αναφορά στο μέγεθος και τα χαρακτηριστικά του δείγματος, καθώς και στη δειγματοληπτική μέθοδο που επιλέχτηκε. Ακόμα, παρατίθενται οι δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε κατά τη διαδικασία συλλογής των δεδομένων καθώς και η διαδικασία ανάλυσης των συλλεγμένων δεδομένων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρατίθενται οι πιο σημαντικοί πίνακες αποτελεσμάτων της έρευνας καθώς και η επεξήγηση τους. Γίνεται η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της εμπειρικής μελέτης.

Στο έκτο κεφάλαιο γίνεται η τελική συζήτηση του θέματος. Αναφερόμαστε στα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε σαν εμπλεκόμενοι ερευνητές – σπουδαστές. Παρατίθεται η δική μας τελική εικόνα από όλη την ερευνητική διαδικασία, οι παρατηρήσεις καθώς και οι προτάσεις μας πάνω στο ερευνούμενο αντικείμενο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Μετανάστευση: Ένα κοινωνικό – ιστορικό φαινόμενο

Η Πάτρα (2010:19) μεταξύ άλλων αναφέρει πως «η μετανάστευση αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο διαφοροποιείται από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή, διαμορφώνοντας παράλληλα τις συγκεκριμένες στάσεις που εκφράζει ο πληθυσμός απέναντι στους μετανάστες». Βασικό χαρακτηριστικό της εξέλιξης των ανθρώπινων κοινωνιών είναι η επιμειξία και η μετακίνηση. Από πολιτισμό σε πολιτισμό και ανάλογα με τον πολιτικό συσχετισμό όσο και τις ανάγκες ανάπτυξης της οικονομίας σε ένα ορισμένο χρόνο ανάπτυξης των παραγωγικών σχέσεων, το χαρακτηριστικό αυτό περιορίζεται ή διευρύνεται από την κυρίαρχη τάξη. Στις απαρχές των πρώτων καπιταλιστικών – βιομηχανικών κρατών, η μετανάστευση νομιμοποιείται ως διαδικασία της φυσιολογικής εξέλιξης του ανθρώπου, από τη στιγμή που δημιουργήθηκε η ανάγκη εξεύρεσης φτηνών εργατικών χεριών, απαραίτητων για την περαιτέρω ανάπτυξη της βιομηχανίας, με τη μείωση του εργατικού κόστους. Στις σύγχρονες και προωθημένες καπιταλιστικές κοινωνίες, με τη μηχανοποίηση και τον αυτοματισμό στη διαδικασία της παραγωγής, όπου απαιτούνται λιγότερα εργατικά χέρια, η μετανάστευση θεωρείται κοινωνικό πρόβλημα και ως τέτοιο αντιμετωπίζεται νομικά.

«Οι μετακινήσεις αυτές στις ημέρες μας είναι τόσο συχνές και περιλαμβάνουν τέτοια πληθυσμιακά μεγέθη ώστε προκαλούν αντιδράσεις στο εσωτερικό των χωρών εκείνων που υποδέχονται τους μετανάστες. Οι αντιδράσεις αυτές σε συνδυασμό με τα ευρύτερα οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες, συχνά οδηγούν στην αύξηση των

ρατσιστικών εκδηλώσεων, των φαινομένων ξενοφοβίας και του εθνικισμού από τα μέλη των κοινωνιών υποδοχής, απέναντι στους αλλοδαπούς» (Πάτρα, 2010: 19-20).

Παράθεση ορισμών

Για την απόδοση διάφορων ορισμών ή λέξεων κλειδιών που θα χρησιμοποιηθούν στην παρούσα πτυχιακή εργασία, είτε στην ελληνική είτε στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία, δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των κοινωνικών ερευνητών. Για το λόγο αυτό θεωρούμε σκόπιμο να παραθέσουμε ποικίλους ορισμούς, ώστε ο αναγνώστης να σχηματίσει μια όσο το δυνατόν σφαιρικότερη άποψη για τις έννοιες που χρησιμοποιούνται.

Κατά τον Τσαούση (2006:238) «μετανάστευση είναι η μόνιμη ή προσωρινή μεταβολή του τόπου εγκατάστασης ενός ατόμου ή ενός κοινωνικού συνόλου».

Ο Eisenstadt (1953 στο Κυριακίδου και Παπαδοπούλου, 2009) υποστήριξε ότι «η μετανάστευση είναι η φυσική μετάβαση ενός ατόμου ή μιας ομάδας από μια κοινωνία σε μια άλλη. Η μετάβαση αυτή συνεπάγεται την εγκατάλειψη ενός κοινωνικού περιβάλλοντος και την εγκατάσταση σε ένα άλλο.»

Συμφωνία με τους προαναφερθέντες καταδεικνύει επίσης ο ορισμός του Μπένου (2004 στο Κυριακίδου και Παπαδοπούλου, 2009).

«Μετανάστευση ορίζεται ως η γεωγραφική μετακίνηση των ανθρώπων από ένα τόπο σ' ένα άλλο για μόνιμη ή προσωρινή εγκατάσταση που γίνεται εκούσια ή ακούσια (αναγκαστική), με στόχο την αλλαγή του τρόπου ζωής και την αναζήτηση καλύτερης τύχης».

Ακόμη έχει αναφερθεί ότι: «Η αποδημία ή εκροή μεταναστών ή μετανάστευση από τη χώρα προέλευσης (emigration) δηλαδή μετακίνηση ατόμων ή ομάδων προς την

αλλοδαπή χώρα και μετανάστευση προς την χώρα υποδοχής ή εισροή ή είσοδο μεταναστών (immigration), δηλαδή άφιξη ατόμων από την αλλοδαπή για εγκατάσταση στη χώρα, η οποία αποκαλείται εισροή ή είσοδος μεταναστών όταν αφορά αλλοδαπούς...» (Εμκε-Πουλοπούλου, 2007:50)

Με βάση το καθεστώς εισόδου και παραμονής στη χώρα υποδοχής, η μετανάστευση διακρίνεται σε νόμιμη και παράνομη.

Ως νόμιμοι μετανάστες ορίζονται τα άτομα εκείνα που έχουν εισέλθει και διαμένουν μόνιμα σε μια χώρα όντας κάτοχοι των απαιτούμενων εγγράφων παραμονής και εργασίας.

Ως προς την κατηγορία των νόμιμων μεταναστών, στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γίνεται η εξής διάκριση:

- Άτομα που προέρχονται από κράτος – μέλος της , τα οποία κατέχουν για το λόγο αυτό το δικαίωμα της ελεύθερης εγκατάστασης σε άλλο κράτος – μέλος.
- Υπήκοοι τρίτων χωρών (εκτός ΕΕ) για τους οποίους απαιτείται διαδικασία προέγκρισης και παραμονής απο τις αρμόδιες αρχές.

Από την άλλη, ως προς την κατηγορία των παράνομων μεταναστών, ορίζονται οι υπήκοοι ξένων κρατών για τους οποίους ισχύει:

- Άτομα που εισήλθαν στη χώρα εξαρχής χωρίς να είναι εφοδιασμένοι με τα κατάλληλα ταξιδιωτικά έγγραφα, εισόδου και παραμονής στη χώρα (λαθρομετανάστες).
- Άτομα που εισήλθαν νόμιμα στη χώρα υπό συγκεκριμένη ιδιότητα (σπουδές, τουρισμός, κτλ) αλλά στην πορεία και μετά τη λήξη της ιδιότητας αυτής παρέμειναν στη χώρα χωρίς τα κατάλληλα έγγραφα παραμονής.

Ορίζοντας τη μετανάστευση και τη λαθρομετανάστευση, οφείλουμε να κατανοήσουμε ότι είναι ένα ενιαίο φαινόμενο, εφόσον η παράνομη μετανάστευση

εμφανίζεται στις χώρες εκείνες στις οποίες οι μετανάστες εξαντλούν όλες τις νόμιμες διαδικασίες για να εισέλθουν. Αυτό συμβαίνει γιατί η κύρια αιτία της μετανάστευσης, νόμιμης ή παράνομης, βρίσκεται στη βελτίωση των όρων ζωής που επιδιώκει ο μετανάστης, μετακινούμενος από μια χώρα χαμηλού βιοτικού επιπέδου σε μια με υψηλότερο (Ναζάκης και Χλέτσος, 2003).

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ : «Μετανάστης είναι το άτομο που διαμένει για τουλάχιστον 6 μήνες μακριά από τον συνήθη τόπο κατοικίας του. Στην περίπτωση που βρίσκεται εντός των συνόρων της χώρας του λέγεται εσωτερικός μετανάστης και στην περίπτωση που βρίσκεται εκτός συνόρων της χώρας του λέγεται εξωτερικός ή διεθνής μετανάστης» (Εσδρας, 2004:40).

«Ως οικονομικός μετανάστης μπορεί να οριστεί, το άτομο εκείνο που εκούσια μετακινείται σε μια άλλη χώρα για προσωπικούς, οικογενειακούς ή οικονομικούς λόγους. Πιο συγκεκριμένα, ο οικονομικός μετανάστης μπορεί να αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας, στην περίπτωση όπου η μετακίνησή του έχει προκληθεί από υποκινούμενες θρησκευτικές, φυλετικές ή πολιτικές διακρίσεις εις βάρος της ομάδας πληθυσμού στην οποία ανήκει. Πρόκειται για τους αλλοδαπούς οι οποίοι προστατεύονται σύμφωνα με το Άρθρο 1 § 2α της Σύμβασης της Γενεύης, όπως τροποποιήθηκε με το Άρθρο 12 του Πρωτοκόλλου της Ν. Υόρκης» (Παραδεισάνος, χ.χ.).

Τα παραπάνω συνθέτουν αυτό που ορίζεται ως «διεθνής μετανάστευση», δηλαδή «η κίνηση από το ένα κράτος προς το άλλο» (Παραδεισάνος, χ.χ.).

Ωστόσο, η μετανάστευση μπορεί να περιοριστεί εντός των γεωγραφικών συνόρων ενός κράτους, οπότε μιλάμε για «εσωτερική μετανάστευση». Σύμφωνα με τον ΟΗΕ (1978), η εσωτερική μετανάστευση κατανοείται ως «αλλαγή κατοικίας από μια διοικητική μονάδα σε μια άλλη στο εσωτερικό της ίδιας χώρας».

Με κριτήριο την προβλεπόμενη διάρκεια παραμονής, η μετανάστευση διακρίνεται σε μόνιμη ή προσωρινή (Παραδεισάνος, χ.χ.).

Μετανάστευση και Κοινωνικό Κεφάλαιο

Ο λόγος για τον οποίο αναφερόμαστε στη μετανάστευση είναι το γεγονός ότι σε συνθήκες οικονομικής κρίσης παρατηρείται μια κινητικότητα απόψεων, στάσεων, αντιλήψεων, συμπεριφορών και πρακτικών σε σχέση με αυτή την ομάδα ανθρώπων από μεριάς γηγενούς πληθυσμού. Η μετανάστευση είναι ένα ζήτημα που τα τελευταία χρόνια έχει εμφανιστεί πολύ έντονα σαν κοινωνικός προβληματισμός, τόσο από το επίσημο κράτος και τον τρόπο που αυτό αναζητάει τρόπους να το διαχειριστεί, όσο και από την πλευρά των τοπικών κοινωνιών και τη στάση που αυτές κρατάνε (Συνήγορος του Πολίτη, 2013).

Ακόμη, η παρατήρηση ότι πολιτικά κόμματα ακραίας ρατσιστικής ρητορικής αποκτούν ισχυρή παρουσία στα πολιτικά δρώμενα (Συνήγορος του Πολίτη, 2013) είναι άλλο ένα γεγονός που μας κινητοποίησε να ερευνήσουμε το παρόν θέμα.

Ειδικότερα εστιάζουμε στην ύπαιθρο του νομού Ηρακλείου, μια περιοχή με συγκεκριμένα δημογραφικά χαρακτηριστικά και πληθυσμιακή κινητικότητα. Με αφετηρία αυτούς τους προβληματισμούς, αποφασίσαμε να ερευνήσουμε έναν από τους παράγοντες που διαμορφώνουν τις στάσεις του ντόπιου πληθυσμού σε σχέση με τη μετανάστευση. Αυτός ο παράγοντας είναι το Κοινωνικό Κεφάλαιο, στον οποίο θα γίνει αναφορά στη συνέχεια. Θα αναπτύξουμε τους ορισμούς που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς από διάφορους κοινωνικούς επιστήμονες. Θα γίνει αναφορά στο πώς δημιουργείται το Κοινωνικό Κεφάλαιο, σε ποιες κατηγορίες χωρίζεται, ποιοι είναι οι παράγοντες αυξομείωσής του καθώς και η σχέση αυτής της αυξομείωσης με τη μετανάστευση. Αναφορά θα γίνει επίσης στο πώς διερευνούμε το Κοινωνικό

Κεφάλαιο μέσω ανάλυσης δικτύου, το τι ορίζεται ως «κοινωνικό δίκτυο» και πώς σχετίζεται με το Κοινωνικό Κεφάλαιο.

Τέλος, θα γίνει αναφορά στα κύρια ερευνητικά εργαλεία μέτρησης και στάθμισης του Κοινωνικού Κεφαλαίου ενός ατόμου σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, καθώς και στις πέντε (5) κύριες διαστάσεις που λαμβάνουμε υπόψη στη διερεύνησή μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου

Ένας όρος που χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο στις σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες τις τελευταίες δύο δεκαετίες είναι αυτός του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Με μια πιο προσεκτική ματιά, ο όρος αυτός αποδεικνύεται ιδιαίτερα χρήσιμος όταν αναφερόμαστε σε τοπικές κοινότητες.

Ο πρώτος ορισμός που διατυπώθηκε από τον Bourdieu (1980 στον Portes, 1998) σχετικά με το Κοινωνικό Κεφάλαιο, το περιγράφει ως το σύνολο των πραγματικών ή δυνητικών πόρων που συνδέονται με την κατοχή ενός ανθεκτικού δικτύου λίγο - πολύ θεσμοθετημένων σχέσεων αμοιβαίας γνωριμίας και αναγνώρισης. Επιπλέον, τονίζεται το γεγονός ότι διευκολύνει την συμμετοχή των ατόμων σε κοινωνικές ομάδες και δίκτυα, με την αλληλεγγύη να είναι ισχυρή μόνο όταν τα μέλη έχουν να αποκομίσουν οφέλη μέσα από αυτήν την οργανωμένη δράση (Field, 2003).

Με μια άλλη προσέγγιση για τον όρο του Κοινωνικού Κεφαλαίου, εννοούμε τη «διαμοιρασμένη γνώση κατανοήσεων, αξιών, κανόνων και κοινωνικών δικτύων που μία κοινότητα αναπτύσσει στο εσωτερικό της. Αυτή η γνώση είναι μια κινητήρια δύναμη για την ανάληψη συλλογικών δράσεων και συμβάλλει στη συσσώρευση κοινωνικών αγαθών» (Ζαϊμάκης, 2010).

Σύμφωνα με τον Putnam (2000) το Κοινωνικό Κεφάλαιο εννοείται ως «ιδιωτικό και δημόσιο αγαθό, καθώς μέσω της δημιουργίας του ως αποτέλεσμα των κοινωνικών σχέσεων, παρέχει οφέλη αφενός στον δημιουργό και αφετέρου στον αποδέκτη. Είναι

ένα δημόσιο αγαθό, κοινό προς όλα τα μέλη της κοινότητας, χωρίς περιορισμούς» (Woolcock, 2001 στο Harper, 2001).

Επίσης, με βάση τη θεωρία που δίνει ο Coleman (1988, στους Παπάνη κ.ά., 2007) «το Κοινωνικό Κεφάλαιο εντάσσεται στην κοινωνική δομή, διευκολύνει την ατομική δράση και δίνει νόημα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Επιπρόσθετα, αποτελείται και από διάφορα κοινωνικά δίκτυα, πολλές φορές αλληλοκαλυπτόμενα, τα οποία μοιράζονται κοινές αξίες, ήθη, έθιμα κλπ.».

Κατ' αυτόν, είναι μια πολύτιμη πηγή που το άτομο αποκομίζει από τις κοινωνικές σχέσεις του. Αφενός, ορίζει «το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως ατομικό αγαθό», αφετέρου το βλέπει να διαμορφώνεται «ως δομική κοινωνική πηγή» (Coleman, 1994: 302) τονίζοντας τον κοινωνικό χαρακτήρα της λειτουργίας του (Field, 2003). Μια εξίσου σημαντική του διαπίστωση είναι ότι «τα οφέλη του Κοινωνικού Κεφαλαίου διαχέονται και είναι δυνατόν να καρπώνονται από άτομα τα οποία δεν συνετέλεσαν στην ανάπτυξή του » (Coleman 1988-89: 116).

Η δημιουργία του Κοινωνικού Κεφαλαίου, η οποία θεωρείται μια από τις πιο πολύπλοκες κοινωνικές διαδικασίες, επηρεάζεται κατά κύριο λόγο από το κυρίαρχο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης σε αλληλεπίδραση με ιστορικούς, πολιτικούς, πολιτισμικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Χρειάζονται τουλάχιστον δύο άτομα που θα αλληλεπιδρούν, με μία μεγαλύτερη ομάδα ανθρώπων. Η μείωση ή η έλλειψη του Κοινωνικού Κεφαλαίου είναι καθοριστικός παράγοντας της μετανάστευσης και της μετέπειτα κοινωνικής ένταξης στη χώρα υποδοχής (Παρατηρητήριο των Οργανώσεων της Κοινωνίας Πολιτών, 2009).

Με μια πιο εξειδικευμένη θεώρηση, η Παγκόσμια Τράπεζα ορίζει το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως μία έννοια που περιλαμβάνει όλο το πλέγμα σχέσεων, θεσμών και κανόνων που διαμορφώνουν την ποιότητα όλων των κοινωνικών

αλληλοσυσχετίσεων. Ο ορισμός της επικεντρώνεται στη διάχυση των ωφελειών που απορρέουν από αυτό (Παπάνης κ.ά., 2007).

Ο Dhesi (2000, στο Ζαϊμάκης 2010) κάνει λόγο για δύο κατηγορίες Κοινωνικού Κεφαλαίου: το επίσημο θεσμικό και το ανεπίσημο θεσμικό.

Στο επίσημο θεσμικό έχουμε να κάνουμε με «δομικά χαρακτηριστικά, ρόλους, κανόνες, διαδικασίες, και οργανώσεις που διευκολύνουν τη συλλογική δράση και μειώνουν το κόστος πρακτικών διεκπεραίωσης» (Dhesi 2000, στο Ζαϊμάκης 2010:128-129). Αντίθετα, το ανεπίσημο θεσμικό κεφάλαιο αναφέρεται σε «στάσεις, κανόνες, και πεποιθήσεις, που προδιαθέτουν τα άτομα για συλλογική δράση» (Dhesi 2000, στο Ζαϊμάκης 2010:129).

Η έννοια του Κοινωνικού Δικτύου

Για να γίνει μια σωστή και ολοκληρωμένη έρευνα του συνολικού Κοινωνικού Κεφαλαίου μιας κοινότητας, πρέπει να διερευνηθούν τα κοινωνικά δίκτυά της. Η διερεύνηση αυτή, επιτυγχάνεται μέσω της προσέγγισης ανάλυσης δικτύου. Με βάση τα όσα παραθέτουν οι Crow & Allan (1994 στο Ζαϊμάκης, 2010:127), «η προσέγγιση του δικτύου επιδιώκει να φέρει τις σχέσεις ενός υποκειμένου, οι οποίες σχηματίζονται στο επίπεδο της συγγένειας, της φιλίας, της γειτονιάς, στο κέντρο της αναλυτικής διαδικασίας και να περιγράψει τη σημασία που έχει για τα πρότυπα της κοινοτικής οργάνωσης».

«Ένα κοινωνικό δίκτυο είναι αντιληπτό ως μία κοινωνική δομή που αποτελείται από σημεία σύγκλισης (συνήθως μεμονωμένα άτομα ή οργανώσεις), που είναι συνδεδεμένα με έναν ή περισσότερους συγκεκριμένους τύπους αλληλεξάρτησης (όπως τα οράματα, τις αξίες, οικονομικές σχέσεις, ανταλλαγή ιδεών ή φιλία)»

(Borgatti και Foster 2003, στους Barrutia & Echebarria, 2010:373). Έτσι, συνεπάγεται ότι η σχέση μεταξύ κοινωνικού δικτύου και μάθησης είναι αλληλένδετη, καθώς το πρώτο επιδράει άμεσα στη διαδικασία συνδυασμού και ανταλλαγής μάθησης, προσφέροντας εύκολη πρόσβαση στις «πηγές» των κοινωνικών δικτύων (Nahapiet & Ghoshal 1998, ; McFadyen & Cannella 2004 στους Barrutia & Echebarria, 2010).

Ο Τακτικός (2007) χαρακτηριστικά αναφέρει ότι τα κοινωνικά δίκτυα ορίζονται και ως το σύνολο των προσωπικών επαφών και σχέσεων. Μέσα από αυτές, το άτομο διατηρεί την κοινωνική του ταυτότητα, δέχεται συναισθηματική και υλική υποστήριξη, έχει πρόσβαση και συμμετέχει στις υπηρεσίες, δημιουργεί νέες κοινωνικές σχέσεις και αναπτύσσεται. Ακόμα, ο Μίχας (2009) συμπληρώνει ότι «η ποσότητα Κοινωνικού Κεφαλαίου που διαθέτει μια χώρα δεν είναι σταθερή, αλλά μεταβάλλεται ανάλογα με την ιστορική περίοδο».

Το κύριο αίτιο μείωσης ή αύξησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε μία δεδομένη χρονική στιγμή, θεωρεί ότι είναι η οικονομική ευμάρεια, καθώς αυτή ενθαρρύνει ή αποθαρρύνει την απόλαυση των αγαθών της κοινωνικής ζωής. Με αυτό ως κριτήριο, ένας μεγάλος παράγοντας μείωσης ή αύξησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου είναι οι οικονομικές ανισότητες που δημιουργούνται μέσα στην κοινότητα, καθώς και η μετανάστευση (Μίχας, 2009).

Μελέτη Κοινωνικού Κεφαλαίου και εργαλεία μέτρησης

Η μέτρηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου επιτυγχάνεται μέσω της διερεύνησης και μέτρησης των πέντε βασικών διαστάσεων, οι οποίες με βάση τη Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank, 1999) είναι οι εξής: 1) οι ομάδες και τα δίκτυα, 2) η εμπιστοσύνη, 3) η συλλογική δράση, 4) η κοινωνική ένταξη και 5) η πληροφορία με την επικοινωνία.

Σε πολλές περιπτώσεις μελέτης κοινότητας υπάρχει η δυσκολία στη μέτρηση αυτών των διαστάσεων, καθώς πολλές φορές μεταξύ των ορισμών στους οποίους συμφωνούν οι ερευνητές υπάρχει μια ασάφεια ως προς την κοινή ερμηνεία που θα μπορούσε να αποδοθεί. Ωστόσο, η μέτρηση αυτή δεν είναι ακατόρθωτη, καθώς σε αρκετές μελέτες έχουν προσδιοριστεί χρήσιμα στοιχεία ποιοτικών, ποσοτικών και συγκριτικών μεθόδων έρευνας, οι οποίες βοηθούν στη μέτρηση (World Bank, 1999).

Με βάση τις έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί από την Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank, 1999) έχουν αναπτυχθεί δύο κύρια εργαλεία μέτρησης Κοινωνικού Κεφαλαίου. Το πρώτο είναι το «Εργαλείο Αποτίμησης Κοινωνικού Κεφαλαίου» (SOCAT) και το δεύτερο είναι το «Ερωτηματολόγιο Ενοποίησης Κοινωνικού Κεφαλαίου» (SOCAP IQ).

Αρχικά, το «Εργαλείο Αποτίμησης Κοινωνικού Κεφαλαίου» (SOCAT) είναι ένα πολυχρηστικό εργαλείο, καθώς βοηθάει στη συλλογή λεπτομερών πληροφοριών σχετικά με τη δομή και το γνωστικό επίπεδο του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Οι πληροφορίες συλλέγονται σε επίπεδο νοικοκυριού, κοινότητας και σε επίπεδο οργανώσεων. Τα εργαλεία που μας παρέχει το SOCAT αντιστοιχούν ανάλογα με τον τομέα στον οποίο απευθυνόμαστε για τη συλλογή του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Κατά συνέπεια, έχουμε την «Χαρτογράφηση Πόρων και Προφίλ της Κοινότητας», «το Ερωτηματολόγιο της Κοινότητας», το «Ερωτηματολόγιο Νοικοκυριού», τον «Οδηγό Συνέντευξης Προφίλ Οργανώσεων» και το «Εργαλείο Αποτίμησης Κοινωνικού Κεφαλαίου» στο σύνολό του (World Bank, 1999).

Όσον αφορά το «Ερωτηματολόγιο Ενοποίησης Κοινωνικού Κεφαλαίου» (SOCAP IQ), στοχεύει στην εξαγωγή ποσοτικών δεδομένων στις διάφορες διαστάσεις του Κοινωνικού Κεφαλαίου, ως τμήμα μιας ευρύτερης έρευνας. Πιο αναλυτικά, λαμβάνει υπόψη του έξι διαστάσεις: 1) ομάδες και δίκτυα, 2) εμπιστοσύνη και αλληλεγγύη, 3)

συλλογική δράση και συνεργασία, 4) πληροφορίες και επικοινωνία, 5) κοινωνική συνοχή και ενσωμάτωση, 6) ενδυνάμωση και πολιτική δράση.

Το παραπάνω εργαλείο δημιουργήθηκε για να χρησιμοποιηθεί στη διερεύνηση Κοινωνικού Κεφαλαίου και την εξαγωγή συμπερασμάτων κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες (World Bank, 1999).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο, θα αναφερθούν οι έννοιες της κοινωνικής πρόνοιας και της κοινωνικής εργασίας με απώτερο σκοπό να διευκρινιστεί η σημαντική διαφορά τους, καθώς παρατηρείται συχνά η παρεξήγηση των δύο όρων τόσο από τη δημόσια γνώμη όσο κι από επίσημους φορείς. Στη συνέχεια, θα υποστηριχθεί πως το Κοινωνικό Κεφάλαιο και η κοινωνική εργασία είναι δύο έννοιες στενά συνδεδεμένες, παρόλο που η σχέση μεταξύ τους δεν είναι τόσο ευδιάκριτη.

Η διαφορά μεταξύ της κοινωνικής πρόνοιας και της κοινωνικής εργασίας

Υπάρχει μια εμφανής τάση το επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού να θεωρείται σχεδόν συνώνυμο της κοινωνικής πρόνοιας και του κοινωνικού κράτους. Λανθασμένη τάση κατά τη γνώμη μας, καθώς τόσο η κοινωνική πρόνοια όσο και το κράτος δικαίου και το κοινωνικό κράτος αποκτούν διαφορετική σημασία ανάλογα τη χώρα στην οποία αναφερόμαστε, το επίπεδο ανάπτυξής της, τα ιδιαίτερα γνωρίσματά της κ.ο.κ.

Πριν αναφερθούμε στις διαφορές της κοινωνικής εργασίας και της κοινωνικής πρόνοιας, θα ήταν σκόπιμο να επισημάνουμε την διαφορά μεταξύ κράτους πρόνοιας και κοινωνικού κράτους.

«Το κράτος πρόνοιας δε πρέπει να συγχέεται με το κοινωνικό κράτος, το οποίο είναι ένα μόνο μέρος αυτού, ενώ αντίθετα το πρώτο αποτελεί μια ιστορικά καθορισμένη μορφή του καπιταλιστικού κράτους στις αναπτυγμένες δυτικές κοινωνίες,

χαρακτηριζόμενη από την διεύρυνση της κοινωνικής του λειτουργίας, ιδιαίτερα στη σφαίρα της κοινωνικής αναπαραγωγής. Επομένως, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι το κράτος πρόνοιας αποτελεί έννοια γένους σε σχέση με το κοινωνικό κράτος» (Πάνος, 2006:5).

Σε γενικές γραμμές, η κοινωνική πρόνοια αναφέρεται στις οργανωμένες υπηρεσίες του κράτους για την προστασία των πολιτών του από τους διάφορους κινδύνους και τις ανισότητες της πραγματικότητας (Kwok, 2003). Κάθε καπιταλιστικό κράτος έχει τον ρόλο να προστατεύει όσους βρίσκονται σε δεινή θέση και δυσκολεύονται να φροντίσουν τον εαυτό τους για οποιονδήποτε λόγο, καθώς σκοπός του είναι να διασφαλίζει την παραγωγική ικανότητά τους ώστε να αξιοποιείται η εργατική δύναμη κατά το μέγιστο δυνατό βαθμό. Αυτό γίνεται με την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, δηλαδή τη μόνιμη επανάληψη, συνεχής ανανέωση της διαδικασίας της παραγωγής, ώστε να μην εξαθλιώνεται η εργαζόμενη πλειοψηφία με έμφαση στις πιο ευπαθείς κοινωνικές ομάδες (Kwok, 2003).

Ωστόσο, δε θα πρέπει να παραλείψουμε το γεγονός ότι ανάλογα με την ιδιαιτερότητα κάθε κράτους, τις υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις σε αυτό, το επίπεδο και τις ανάγκες της οικονομίας, όσο και τους συσχετισμούς δύναμης ανάμεσα στους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής και τους εργαζόμενους, διαφοροποιείται και το περιεχόμενο των εννοιών κοινωνικό κράτος, κοινωνική πρόνοια, κράτος δικαίου κ.ο.κ.

Συνεπώς, αυτή η φροντίδα και η προστασία σε κάποια κράτη έχει την μορφή φιλανθρωπίας, σε άλλα έχει την μορφή του δικαιώματος, σε άλλα εμφανίζεται ως παραχώρηση, σε άλλα ως προληπτικό μέτρο ενάντια σε εξεγέρσεις και πιθανή καταστροφή της δομής αυτής που ονομάζεται κράτος και τέλος, κάποιες φορές βλέπουμε συνδυασμούς των παραπάνω (Kwok, 2003).

Θεσμικά, η φροντίδα αυτή πραγματοποιείται μέσα από τα διάφορα προγράμματα που υλοποιούνται κατά καιρούς, η χρηματοδότηση των οποίων προέρχεται κυρίως μέσα από δημόσια έσοδα. Από αυτή τη σκοπιά, η κοινωνική πρόνοια έχει έναν χαρακτήρα ανταποδοτικής πληρωμής που έχει ως αποτέλεσμα την άμβλυνση των κοινωνικών προβλημάτων είτε μέσω μέτρων ανακούφισης είτε μέσω μέτρων αποτροπής της εξαθλίωσης με σκοπό την ομαλή λειτουργία του συστήματος και την διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής (Kwok, 2003).

Επιπρόσθετα, η σύγχρονη πραγματικότητα έχει διευρύνει την έννοιά της τις τελευταίες δεκαετίες ανά τον κόσμο, συμπεριλαμβάνοντας παροχές που έχουν να κάνουν με την εκπαίδευση, την υγεία, τη στέγαση και κάθε άλλη κρατική βοήθεια. Δε θα πρέπει να παραλείπουμε όμως, παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις υπάρχουν ανά τον κόσμο, ότι κάθε σύγχρονο καπιταλιστικό κράτος διακηρύττει επίσημα ότι έχει σαν στόχο να προστατεύει και να προάγει την ευημερία όλων των πολιτών, με εξασφάλιση ίσων ευκαιριών, δίκαιη κατανομή του πλούτου και ευθύνη να εγγυάται για την αξιοπρεπή διαβίωση όλων- πόσο μάλλον των ασθενέστερων οικονομικά και κοινωνικά- κάτι που όμως έρχεται σε αντίφαση με την ίδια τη φύση της λειτουργίας του, από δομικής αλλά και πρακτικής άποψης.

Αυτές οι αρχές βέβαια, κατοχυρώνονται και συνταγματικά από τα περισσότερα κράτη του δυτικού κόσμου, το κατά πόσο όμως μπορούν να υλοποιηθούν είναι ξεχωριστό θέμα συζήτησης με το οποίο δε θα ασχοληθούμε σε αυτή την έρευνα.

Ας κρατήσουμε τουλάχιστον το γεγονός ότι υπάρχει σε γενικές γραμμές μια ανταποδοτικότητα παροχών με βάση τις διάφορες εισφορές των εργαζομένων αλλά και ένα μεγαλύτερο βάρος στις ομάδες υψηλού κινδύνου.

Αφού ξεκαθαρίσαμε λοιπόν τις έννοιες κοινωνικό κράτος, κράτος πρόνοιας και κοινωνική φροντίδα, θα προχωρήσουμε εξετάζοντας την έννοια της κοινωνικής εργασίας.

Το επάγγελμα λοιπόν του κοινωνικού λειτουργού, ανάμεσα σε άλλα, ήταν εκείνο που προσπάθησε να αποτάξει εξαρχής τον φιλανθρωπικό χαρακτήρα της κοινωνικής φροντίδας, φέρνοντάς την στη σφαίρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Υιοθέτησε τις έννοιες ενδυνάμωση και ατομική ευημερία, δίνοντας έμφαση στις ομάδες και στις κοινότητες όπου ήταν και το πεδίο δράσης του. Βασίστηκε στην πρωταρχική έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης και συμπεριέλαβε στα πυρηνικά του καθήκοντα την ευαισθητοποίηση των ατόμων σε θέματα διαφορετικότητας. Δεν είναι μόνο λανθασμένη η ταύτιση της κοινωνικής φροντίδας με την κοινωνική εργασία, αλλά αντίθετα η σύγχρονη κοινωνική εργασία εξαφάνισε σχεδόν ολοκληρωτικά την ιδέα της κοινωνικής φροντίδας με την μορφή που είχε (Kwok, 2003).

Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να διαπιστώσουμε αυτήν την διαφοροποίηση αν εξετάσουμε τις αντίστοιχες διακηρύξεις του Διεθνούς Συμβουλίου για την Κοινωνική Πρόνοια και του Διεθνούς Συνδέσμου Σχολών Κοινωνικής Εργασίας και της Διεθνούς Ομοσπονδίας Κοινωνικών Λειτουργών.

Το Διεθνές Συμβούλιο για την Κοινωνική Πρόνοια (2003) δηλώνει ως αποστολή του «να προάγει μορφές κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης που στοχεύουν στη μείωση της φτώχειας, της κακουχίας και της ευπάθειας ανά το κόσμο, πρωτίστως όσον αφορά τους ανθρώπους σε μειονεκτική θέση. Μάχεται για την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων όπως η τροφή, η στέγη, η εκπαίδευση, την υγεία και την ασφάλεια. Θεωρεί ότι αυτά τα δικαιώματα αποτελούν απαραίτητο έδαφος για την ελευθερία, τη δικαιοσύνη και την ειρήνη. Επιζητεί επίσης την ισότητα στις ευκαιρίες, της ελευθερίας έκφρασης και της πρόσβασης στις διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες».

Έχει ενδιαφέρον να αναφέρουμε τον ορισμό που δίνει ο Διεθνής Σύνδεσμος Σχολών Κοινωνικής Εργασίας και η Διεθνής Ομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργών (2002) όπου σημειώνεται χαρακτηριστικά για την κοινωνική εργασία ότι «προάγει την κοινωνική αλλαγή, τη λύση προβλημάτων στις ανθρώπινες σχέσεις καθώς και την ενδυνάμωση και την απελευθέρωση των ανθρώπων για την ανάπτυξη της ευημερίας τους. Αξιοποιώντας θεωρίες για την ανθρώπινη συμπεριφορά και για τα κοινωνικά συστήματα, η κοινωνική εργασία παρεμβαίνει στα σημεία εκείνα όπου τα άτομα αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον τους, έχοντας πάντοτε ως θεμέλιο τις αρχές των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης».

Ακολουθώντας τον παραπάνω ορισμό, αναφέρεται στα επίσημα έγγραφα του Διεθνούς Συνδέσμου Σχολών Κοινωνικής Εργασίας (2002) για τα διεθνή πρότυπα σχετικά με τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την εκπαίδευση στην κοινωνική εργασία ότι ως βασικοί στόχοι της κοινωνικής εργασίας θα πρέπει να είναι οι εξής:

- Να βοηθάει στην ένταξη περιθωριοποιημένων, κοινωνικά αποκλεισμένων, μη-εχόντων, ευάλωτων και βρισκόμενων σε κίνδυνο ομάδων.
- Να αντιμετωπίζει τα εμπόδια, τους φραγμούς, τις ανισότητες και τις αδικίες που υπάρχουν στην κοινωνία.
- Να βοηθάει και να κινητοποιεί τα άτομα, τις οικογένειες, τις ομάδες και τις κοινότητες ούτως ώστε να ενισχύουν την ευημερία τους και την ικανότητά τους να λύνουν προβλήματα βασιζόμενοι στις δυνάμεις τους.

- Να ενθαρρύνει τους ανθρώπους να συμμετέχουν ενεργά σε τοπικά, εθνικά και διεθνή ζητήματα.
- Να συνηγορεί υπέρ των ατόμων, ή/και μαζί τους, για τη δημιουργία και τη στοχευμένη εφαρμογή πολιτικών που συμφωνούν με τις ηθικές αρχές του επαγγέλματος.
- Να συνηγορεί υπέρ των ατόμων, ή/και μαζί τους, με σκοπό την αλλαγή στις δομικές εκείνες συνθήκες που διατηρούν τους ανθρώπους σε περιθωριοποιημένες ή ευπαθείς θέσεις.
- Να προσπαθεί να προστατεύσει τα άτομα εκείνα που δεν είναι ικανά να το επιτύχουν μόνοι τους, όπως παιδιά που χρήζουν βοήθειας και φροντίδας ή άτομα που έχουν κάποια ψυχική πάθηση ή άτομα με νοητική υστέρηση, σύμφωνα πάντα με την ισχύουσα και αποδεκτή ηθικά νομοθεσία.

Κοινωνικό Κεφάλαιο και κοινωνική εργασία

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε εδώ, πως η σύγχρονη πραγματικότητα έχει δώσει έναν πολύπλοκο ρόλο στον κοινωνικό λειτουργό, καθώς απαιτούνται πολυάριθμες ικανότητες και δεξιότητες για να λειτουργήσει μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο στις

δεδομένες συνθήκες. Υπάρχει ένα ευρύτατο φάσμα, στο οποίο απασχολούνται οι κοινωνικοί λειτουργοί, αναλαμβάνοντας ποικίλες θέσεις στο δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα, με έναν ρόλο που απαιτεί να διασφαλίζουν την διατομεακή συνεργασία και την απρόσκοπτη λειτουργία του συνολικού συστήματος φροντίδας και μέριμνας μέσα στη κοινωνία.

Γίνεται εμφανές βέβαια, ότι οι οποιοσδήποτε προκλήσεις στην κοινωνία απαιτούν ταυτόχρονη και συστηματική εργασία ανάμεσα στο μικρο-μέσο-μάκρο επίπεδο αλλά και στο εσωτερικό τους. Έτσι, αντιλαμβανόμαστε ότι αποκτά μια περισσότερο ολιστική προσέγγιση των κοινωνικών προβλημάτων το επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού, κάτι που μοιάζει αναγκαίο πλέον, με έμφαση όχι μόνο στην αντιμετώπιση αλλά και στη πρόληψη.

Ο Kwok (2003:6) επισημαίνει πως «υπάρχει ένα κενό στη λίστα με τους βασικούς στόχους της κοινωνικής εργασίας», αναφερόμενος στην έννοια-κλειδί, κατά τη γνώμη του, «που αφορά το «χτίσιμο» του Κοινωνικού Κεφαλαίου».

Υποστηρίζει πως «αν συμπεριληφθεί η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου στη λίστα αυτή, τότε θα αλλάξει και άρδην το πρότυπο του επαγγέλματος του κοινωνικού λειτουργού και η αλλαγή θα φανεί τουλάχιστον στα εξής σημεία» :

- Από την προοπτική της βοήθειας στην προοπτική της ουσιαστικής κοινωνικής ανάπτυξης
- Από τη δυσκολία αναγνώρισης του προβλήματος στο «χτίσιμο» του Κοινωνικού Κεφαλαίου

- Από την κατακερματισμένη φροντίδα στην συνολική φροντίδα, ενώνοντας την επίσημη με την ανεπίσημη φροντίδα, και τον ιδιωτικό τομέα
- Από την απλή παροχή υπηρεσιών στην ενδυνάμωση της ικανότητας και την αειφόρο ανάπτυξη
- Από τον επαγγελματία που έχει μια μόνο βοηθητική ικανότητα στον επαγγελματία που έχει πολλαπλές δεξιότητες» (Kwok, 2003:6).

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναφερθήκαμε στην έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου, δίνοντας τους βασικούς ορισμούς και στοιχειοθετώντας το περιεχόμενό του.

Ο ίδιος ο Kwok (2003:7) συνεχίζει λοιπόν τον ισχυρισμό του, λέγοντας πως «το επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού πάντα είχε να κάνει με το «χτίσιμο» του κοινωνικού κεφαλαίου, αλλά αυτή η δραστηριότητα επισκιαζόταν από τον κυρίαρχο ρόλο που είχε το κράτος στην παροχή φροντίδας».

Καταλήγοντας, τονίζει πως «το να συμπεριληφθεί το «χτίσιμο» του Κοινωνικού Κεφαλαίου στους βασικούς σκοπούς της κοινωνικής εργασίας θα βοηθήσει τους κοινωνικούς λειτουργούς να αναλάβουν έναν περισσότερο ενεργητικό ρόλο στον μετασχηματισμό σε οικονομικό αλλά και σε γενικότερο επίπεδο φροντίδας».

Το επιχείρημα του Kwok (2003) αποκτά ενδιαφέρον, αν κάποιος μελετήσει τη περίπτωση του Χονγκ-Κονγκ, όπου επιχειρήθηκε μια άμεση σύνδεση της κοινωνικής εργασίας με το Κοινωνικό Κεφάλαιο, προσπάθεια που πραγματοποιήθηκε ως αντίβαρο στην ολοένα μειωμένη συμμετοχή του κράτους σε θέματα φροντίδας. Δημιουργήθηκε ταμείο το οποίο χρηματοδότησε τις συλλογικές προσπάθειες διαφόρων οργανώσεων που αποσκοπούσαν στο αμοιβαίο ενδιαφέρον και την

αλληλοβοήθεια μεταξύ των ατόμων, τη προαγωγή της συμμετοχής των πολιτών σε τοπικό επίπεδο και την υποστήριξη διατμηματικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Είδος έρευνας – πεδίο μελέτης

Η μελέτη μας είναι μια διερευνητική συγχρονική ποσοτική έρευνα που πραγματοποιήθηκε με την μέθοδο του δομημένου ερωτηματολογίου. Πρόκειται για ποσοτική περιγραφική έρευνα καθώς «συνιστά μελέτη της εκάστοτε κατάστασης και χρησιμοποιείται ευρέως στην εκπαίδευση. Σε αυτόν τον τύπο έρευνας χρησιμοποιούνται ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις, δημοσκοπήσεις (Γκίοςος κ.ά., χ.χ.).

Πεδίο μελέτης αποτέλεσε η ύπαιθρος του νομού Ηρακλείου και ειδικότερα τα μεγάλα χωριά (κεφαλοχώρια) που συγκεντρώνουν τον μεγαλύτερο πληθυσμό κατοίκων, που συνεπάγεται μεγαλύτερη ποικιλία στα δημογραφικά χαρακτηριστικά.

Ως μοναδικό κριτήριο για την εισαγωγή ενός ατόμου στο δείγμα μας, θέσαμε το να είναι μόνιμος κάτοικος του νομού Ηρακλείου, να είναι άνω των 18 ετών και να έχει Ελληνική υπηκοότητα και καταγωγή.

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μεταξύ Αυγούστου και Οκτώβρη του 2013 και έγινε με κατά πρόσωπο συνέντευξη.

Επιπλέον, επιλέξαμε τη συγκεκριμένη μεθοδολογία και τα εργαλεία συλλογής, προκειμένου η μελέτη μας να μπορεί να συγκριθεί με την αντίστοιχη μελέτη που πραγματοποιήθηκε από το σεμινάριο τελιοφοίτων, το ακαδημαϊκό έτος 2010-2011.

Εργαλείο Συλλογής Στοιχείων

Ο Προκοπάκης (2010) αναφέρει πως : «το κύριο εργαλείο της ποσοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες για την συλλογή των πληροφοριών είναι το

ερωτηματολόγιο. Το τελευταίο επιτρέπει μέσα από την τυποποίηση των ερωτήσεων, την ποσοτικοποίηση και τη στατιστική επεξεργασία να οδηγηθεί ο ερευνητής στην ανάλυση του υπό μελέτη φαινομένου. Οι απαντήσεις των ερωτώμενων μετατρέπονται σε δείκτες οι οποίοι δίνουν τη δυνατότητα να επαληθευτούν οι θεωρητικές υποθέσεις και να εξαρθούν εμπειρικά γενικεύσιμα συμπεράσματα»

Για τη συλλογή των στοιχείων χρησιμοποιήσαμε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο που περιλαμβάνει 3 μέρη:

α) **δημογραφικά χαρακτηριστικά** (π.χ. φύλο, ηλικία, εκπαίδευση)

β) **Μέτρηση κοινωνικού κεφαλαίου**

Για τη μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου σε ατομικό επίπεδο στην Ελλάδα, έχει γίνει ψυχομετρική στάθμιση της «Κλίμακας Ποσοτικής Εκτίμησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου» (social capital questionnaire, SCQ) που συντάχθηκε στην Αυστραλία από τους Jenny Onyx & Paul Bullen.

Την επιμέλεια της ελληνικής μετάφρασης και στάθμισης είχαν οι Γιώργος Κριτσωτάκης, Αντώνης Κούτης και Τάσος Φιλαλήθης. Η άδεια για μετάφραση και προσαρμογή του SOCIAL CAPITAL QUESTIONAIRE στα ελληνικά δόθηκε στο Εργαστήριο Προγραμματισμού Υπηρεσιών Υγείας του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Οι παράγοντες που σχηματίζουν την ελληνική έκδοση είναι: Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα, κοινωνική ανάπτυξη και εκτίμηση της ζωής, αισθήματα ασφάλειας, σχέσεις με συγγενείς και φίλους, ανοχή στη διαφορετικότητα και σχέσεις στην εργασία (Κριτσωτάκης, 2008).

Το σταθμισμένο αυτό ερωτηματολόγιο χρησιμοποιείται στο μάθημα «Σεμινάριο Τελειοφοίτων»

(σύμφωνα με το πρόγραμμα σπουδών μας). Για τη χρήση του, μας παραχωρήθηκε η άδεια από τον διδάσκοντα καθηγητή Ε. Προκοπάκη.

γ) **στάσεις απέναντι στους μετανάστες** - χρησιμοποιώντας στοιχεία από το “International Social Survey Program” (Diez-Medrano et al., 2002) και μια ελληνική έρευνα εθνικού βεληνεκούς (Ιωσηφίδης κ.ά., 2007).

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου υπάρχουν 7 ερωτήσεις που έχουν δημογραφικό χαρακτήρα, από τις οποίες οι 4 είναι ανοιχτές και οι υπόλοιπες 3 κλειστές.

Το δεύτερο μέρος αποτελείται από 36 ερωτήσεις κλειστού τύπου που διερευνούν τη συμμετοχή στην τοπική κοινότητα, την κοινωνική ανάπτυξη και εκτίμηση της ζωής, τα αισθήματα ασφάλειας, τις σχέσεις με συγγενείς και φίλους, την ανοχή στη διαφορετικότητα και τις σχέσεις στην εργασία.

Τέλος, το τρίτο μέρος αποτελείται από 13 ερωτήσεις κλειστού τύπου και διερευνά τις στάσεις και τις αντιλήψεις των γηγενών για θέματα μετανάστευσης. Η κλίμακα μέτρησης αποτελείται από τις τιμές (1) διαφωνώ απόλυτα, έως (5) συμφωνώ απόλυτα.

Μέγεθος Δείγματος

Συμπληρώθηκαν συνολικά 400 ερωτηματολόγια καθώς εκτιμήθηκε ότι είναι ένας επαρκής αριθμός ερωτηματολογίων ώστε να δικαιολογήσει την παρουσία τριών σπουδαστών στην παρούσα έρευνα. Ακόμα, επιλέχθηκε τέτοιο μέγεθος δείγματος ώστε να αυξηθεί η αξιοπιστία του στη γενίκευση των αποτελεσμάτων.

Δειγματοληπτική μέθοδος

Η μέθοδος που χρησιμοποιήσαμε ήταν η Δειγματοληψία Ευκολίας (Προσιτότητας) ή Πρόχειρη Δειγματοληψία (Accessibility ή Haphazard Sampling). Σύμφωνα με αυτή τη μέθοδο, «το δείγμα επιλέγεται από ένα τμήμα του πληθυσμού, στο οποίο υπάρχει εύκολη πρόσβαση» (Xekalaki 1995. :13).

Σύμφωνα με τον Ρούσσο (χ.χ.: 314) αυτή η μέθοδος ενέχει την επιλογή των πλησιέστερων και πιο εύκαιρων ατόμων ως αποκρινόμενων και η διαδικασία συνεχίζεται μέχρι να φτάσουμε στο απαιτούμενο μέγεθος δείγματος. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σύμφωνα με τους παραπάνω συγγραφείς ένα τέτοιο δείγμα δεν είναι πάντα αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού από τον οποίο προέρχεται.

Επιπλέον, «μπορεί να αποφέρει μεγάλα δείγματα σε σχετικά μικρό χρόνο και με μικρό κόστος, αν και το μέγεθος του δείγματος που παράγεται δεν μπορεί να μας αποζημιώσει για την αντιπροσωπευτικότητά του. Μια τέτοιου είδους προσέγγιση θα πρέπει να περιορίζεται μόνο σε διερευνητικές έρευνες» (Καραφέρης, 2010).

Τα παραπάνω δικαιολογούν την επιλογή μας για αυτή τη μέθοδο όσον αφορά τη δική μας μελέτη, αν λάβουμε υπόψη μας και τις συνθήκες στις οποίες λειτουργήσαμε.

Είναι σημαντικό επίσης να επισημανθεί η προσήλωσή μας στην ισοκατανομή του δείγματος με βάση τα ηλικιακά στρώματα που θέσαμε εξ αρχής (18-29, 30-49, 50 και άνω), καθώς μια σύγκριση των τριών αυτών κατηγοριών θα μπορούσε να ωφελήσει στην εξαγωγή επιπρόσθετων συμπερασμάτων όσον αφορά τη σχέση ηλικίας και Κοινωνικού Κεφαλαίου ή τη σχέση ηλικίας και στάσεων απέναντι στους μετανάστες. Σκεφτήκαμε ότι ένας τέτοιος διαχωρισμός ίσως είναι χρήσιμος για συναφείς ή ετερογενείς μελλοντικές έρευνες.

Στατιστική ανάλυση

Η στατιστική ανάλυση που ακολουθεί περιλαμβάνει έλεγχο της συσχέτισης των δημογραφικών χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων και του κοινωνικού κεφαλαίου με τις απόψεις τους για τη μετανάστευση.

Με την περιγραφική ανάλυση καταγράφηκαν τα βασικά χαρακτηριστικά του δείγματος, του κοινωνικού τους κεφαλαίου και των απόψεων τους για τη μετανάστευση. Για την παρουσίαση ποιοτικών μεταβλητών χρησιμοποιήθηκαν συχνότητες και ποσοστά, ενώ για τις συνεχείς μετρήσεις και τις κλίμακες των σταθμισμένων ψυχομετρικών εργαλείων ο μέσος και η τυπική απόκλιση. Για την αδρή διερεύνηση των επιδράσεων των μεταβλητών χρησιμοποιήθηκε ο υπολογισμός των επαγωγικών ελέγχων t-test for independent samples και της ανάλυσης της διακύμανσης (ANOVA), καθώς και ο συντελεστής συσχέτισης Pearson's r. Επίσης εφαρμόστηκε γραμμική παλινδρόμηση για την εκτίμηση της επίδρασης στις κλίμακες των δημογραφικών παραγόντων και του κοινωνικού κεφαλαίου στις απόψεις για τη μετανάστευση. Το επίπεδο σημαντικότητας ορίστηκε στο $\alpha=5\%$ και όλες οι υποθέσεις βασίστηκαν σε δίπλευρους ελέγχους ($p<0,050$). Για την πραγματοποίηση της στατιστικής ανάλυσης χρησιμοποιήθηκε το πακέτο SPSS, version 19 (IBM, Armonk, NY, USA).

Δυσκολίες

Η κυριότερη δυσκολία που αντιμετωπίσαμε είχε να κάνει με το γεγονός ότι το ερωτηματολόγιο ήταν αυτοσυμπληρούμενο και οι δυσκολίες ποίκιλαν από κάτοικο σε κάτοικο. Υπήρξαν περιπτώσεις όπου οι κάτοικοι δεν ήξεραν γραφή και ανάγνωση, κάποιοι είχαν προβλήματα όρασης και άλλοι σωματικές δυσκολίες που τους εμπόδιζαν να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο.

Η δική μας παρέμβαση/βοήθεια έγινε κατά περίπτωση, ανάλογα με τις παρουσιαζόμενες δυσκολίες.

Εκτός αυτού, κάποιοι κάτοικοι έδειξαν μια αδυναμία κατανόησης των ερωτήσεων, στους οποίους έγινε μια επιπρόσθετη επεξήγηση και διευκρίνιση από τη μεριά μας.

Άλλη μια δυσκολία που παρουσιάστηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας ήταν η άρνηση κάποιων ατόμων να συμμετέχουν στην έρευνα, πράγμα που δεχτήκαμε χωρίς να επιμείνουμε, συνεχίζοντας τη διαδικασία με άλλους ερωτώμενους. Επίσης, σε ελάχιστες περιπτώσεις λάβαμε ανεπαρκώς συμπληρωμένα ερωτηματολόγια, με αναπάντητες ερωτήσεις ή κενά, τα οποία εκλάβαμε ως άκυρα και δεν τα συμπεριλάβαμε στην έρευνα.

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε τη δυσκολία μας σχετικά με τον χρόνο και το κόστος της έρευνας, καθώς ήταν εν τέλει μια χρονοβόρα διαδικασία λόγω της γεωγραφικής απόστασης μεταξύ των περιοχών που έπρεπε να καλύψουμε αλλά και δαπανηρή, λόγω του ότι επωμιστήκαμε τα μεταφορικά έξοδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων

Στον πίνακα (Πίνακας 1) βλέπουμε την περιγραφική ανάλυση των κοινωνικοδημογραφικών χαρακτηριστικών στο σύνολο του δείγματος. Το δείγμα αποτελείται αποκλειστικά από ενήλικες με Ελληνική ιθαγένεια και υπηκοότητα οι οποίοι είχαν ως μόνιμο τόπο κατοικίας την ύπαιθρο του νομού Ηρακλείου. Από το σύνολο των ερωτηθέντων (400) το 50,3% ήταν άντρες και το 49,8% γυναίκες. Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση, το 39,0 % δηλώνει «άγαμος», το 50,3% «έγγαμος», το 5,8% «διαζευγμένος» και το 5% «χήρος». Στην εκπαίδευση, το 14,5% είναι απόφοιτοι δημοτικού, το 14% γυμνασίου, το 36,5% λυκείου, το 13% τεχνικής σχολής, το 19,3% ανώτατης σχολής και το 2,8% κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου. Σχετικά με το επάγγελμα, το 1,5% δηλώνει ανειδίκευτος εργάτης, το 3,3% εργάτης/τεχνίτης, το 8,5% αγρότης, το 16,5% ιδιωτικός υπάλληλος, το 14,5% δημόσιος υπάλληλος, το 22% ελεύθερος επαγγελματίας, το 2,5% επιχειρηματίας, το 5,3% ασχολείται με οικιακά, το 7,3% δηλώνει άνεργος, το 1,3% δεν έχει εργαστεί ποτέ, το 11,3% δηλώνει φοιτητής και το 6% δεν διευκρινίζει. Για τη διαμονή το 21,8% δηλώνει ότι μένει μόνο του, το 75,3% με την οικογένεια και το 3% με συγκάτοικο.

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων

	Συχνότητα	
	N	%
Φύλο		
Ανδρας	201	50,3
Γυναίκα	199	49,8
Οικογενειακή κατάσταση		
Άγαμος	156	39,0
Έγγαμος	201	50,3
Διαζευγμένος	23	5,8
Χήρος	20	5,0
Εκπαίδευση		
Δημοτικό	58	14,5
Γυμνάσιο	56	14,0
Λύκειο	146	36,5
Τεχνική σχολή	52	13,0
Ανωτάτη σχολή	77	19,3
Μεταπτυχιακός τίτλος	11	2,8
Επάγγελμα		
Ανειδίκευτος εργάτης/τρια	6	1,5
Εργάτης/τρια- τεχνίτης/τρια	13	3,3
Αγρότης/σσα	34	8,5
Ιδιωτικός υπάλληλος	66	16,5
Δημόσιος υπάλληλος	58	14,5
Ελεύθερος επαγγελματίας	88	22,0
Επιχειρηματίας	10	2,5
Οικιακά	21	5,3
Άνεργος/η	29	7,3
Δεν έχω εργαστεί ποτέ	5	1,3
Φοιτητής	45	11,3
Άλλο	24	6,0
Διαμονή		
Μόνος	87	21,8
Με οικογένεια	301	75,3
Με συγκάτοικο	12	3,0

Κατανομή ποσοτικών μεταβλητών

Στον πίνακα (Πίνακας 2.) περιγράφεται η κατανομή των ποσοτικών μεταβλητών. Πιο συγκεκριμένα, η μέση τιμή ηλικίας είναι 39, 2 (με Τ.Α. 16,7). Η μέση τιμή Κοινωνικού Κεφαλαίου (sc31) είναι 76(με Τ.Α. 11,9). Για το Κοινωνικό Κεφάλαιο εργαζομένων (sc36) μέση τιμή είναι 90, 9 (με Τ.Α. 13,3). Επίσης, στον ίδιο πίνακα

παρατίθενται τα αποτελέσματα των ερωτήσεων που διερευνούν την άποψη και τη στάση του δείγματος ως προς τις ευκαιρίες, τα οφέλη και την εκμετάλλευση.

Πίνακας 2. Κατανομή ποσοτικών μεταβλητών

	N	Ελάχιστο	Μέγιστο	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
Ηλικία	400	18	88	39,2	16,7
Κοινωνικό κεφάλαιο (SC31)	394	41	109	76,0	11,9
Κοινωνικό κεφάλαιο εργαζόμενων (SC36)	294	57	128	90,9	13,3
Emigration	397	13	56	35,6	9,4
Opportunities	397	5	25	17,5	5,7
Benefits	397	6	30	14,2	5,4
Exploitation	399	2	10	7,3	2,2

Απόψεις για τη μετανάστευση

Στον πίνακα (Πίνακας 3) παρουσιάζεται το εύρος των απαντήσεων του δείγματος για τα ζητήματα της μετανάστευσης. Ενδεικτικά αξίζει να αναφέρουμε ότι το 54,2% του δείγματος πιστεύει ότι οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα και ταυτόχρονα το 51,9% θεωρεί ότι δεν ωφελούν την ελληνική οικονομία. Επιπρόσθετα, το 55,6% πιστεύει ότι οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους. Επίσης σημαντικό είναι ότι μόλις το 22,5% πιστεύει ότι οι μετανάστες βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό. Αξιοσημείωτο είναι το συντριπτικό ποσοστό 84,8% που πιστεύει ότι η Ελλάδα πρέπει να πάρει επιπλέον μέτρα για την παράνομη μετανάστευση. Σημαντικό ποσοστό της τάξης του 75% αναγνωρίζει ότι οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας. Ωστόσο, από τις απαντήσεις στις τελευταίες ερωτήσεις διαφαίνεται η θετικότερη στάση απέναντι στη νόμιμη μετανάστευση.

Πίνακας 3. Απόψεις για τη μετανάστευση

	Διαφωνώ απόλυτα		Μάλλον διαφωνώ		Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ		Μάλλον συμφωνώ		Συμφωνώ απόλυτα	
	N	%	n	%	N	%	n	%	n	%
Οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα	31	7,8	44	11,0	108	27,1	116	29,1	100	25,1
Οι μετανάστες ωφελούν γενικά την ελληνική οικονομία	111	27,8	96	24,1	91	22,8	86	21,6	15	3,8
Οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους.	42	10,5	65	16,3	69	17,3	97	24,3	125	31,3
Οι μετανάστες βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό.	119	29,8	90	22,6	100	25,1	78	19,5	12	3,0
Το κράτος ξοδεύει παρά πολλά χρήματα στην βοήθεια των μεταναστών.	51	12,8	70	17,6	85	21,4	97	24,4	95	23,9
Η Ελλάδα πρέπει να πάρει πιο αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψει την παράνομη μετανάστευση.	11	2,8	19	4,8	31	7,8	92	23,1	246	61,7
Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας	33	8,3	22	5,5	45	11,3	134	33,6	165	41,4
Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες που εργάζονται στην περιοχή μου αμείβονται το ίδιο με τους Έλληνες	109	27,3	117	29,3	34	8,5	93	23,3	46	11,5
Οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες στην αγορά εργασίας.	51	12,8	38	9,5	47	11,8	132	33,1	131	32,8
Γενικά θα πρέπει να δοθεί η ευκαιρία στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να φέρουν τα μέλη της	56	14,1	43	10,8	48	12,1	135	33,9	115	28,9
Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να αποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους Έλληνες	68	17,0	61	15,3	65	16,3	107	26,8	98	24,6
Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να διατηρήσουν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους στην Ελλάδα	58	14,5	42	10,5	74	18,5	124	31,1	101	25,3
Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα	55	13,8	28	7,0	64	16,0	112	28,1	140	35,1

Κοινωνικό κεφάλαιο σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων

Στον πίνακα (Πίνακας 4) φαίνεται η σχέση του κοινωνικού κεφαλαίου με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Αυτή η σχέση παρουσιάζεται τόσο για το Κοινωνικό Κεφάλαιο (sc31) όσο και το Κοινωνικό Κεφάλαιο των εργαζομένων (sc36).

Πίνακας 4. Κοινωνικό κεφάλαιο σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων.

	Κοινωνικό κεφάλαιο (SC31)			Κοινωνικό κεφάλαιο εργαζομένων (SC36)		
	N	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	N	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
Φύλο						
Άνδρας	196	77,0	12,4	144	91,6	13,9
Γυναίκα	198	74,9	11,2	150	90,3	12,6
Οικογενειακή κατάσταση						
Άγαμος	154	77,3	10,2	98	92,6	12,5
Έγγαμος	198	75,8	12,1	166	90,4	13,2
Διαζευγμένος	23	81,5	11,2	19	97,4	11,1
Χήρος	19	60,5	10,7	11	73,1	8,0
Εκπαίδευση						
Δημοτικό	57	67,9	13,4	39	84,0	14,7
Γυμνάσιο	54	75,9	12,0	40	91,0	14,1
Λύκειο	144	77,0	10,8	99	91,5	12,8
Τεχνική σχολή	51	79,3	10,7	43	95,0	11,1
Ανωτάτη σχολή	77	77,0	10,9	63	90,6	12,5
Μεταπτυχιακός τίτλος	11	81,6	11,0	10	97,0	12,6
Επάγγελμα						
Ανεπίδικετος εργάτης/τρια	6	72,8	15,8	6	85,8	18,6
Εργάτης/τρια- τεχνίτης/τρια	13	84,0	14,6	13	99,3	16,7
Αγρότης/σσα	34	68,6	11,8	34	82,1	12,9
Ιδιωτικός υπάλληλος	63	75,2	9,8	62	89,7	11,5
Δημόσιος υπάλληλος	57	78,3	11,5	56	93,4	13,1
Ελεύθερος επαγγελματίας	88	79,4	11,8	87	93,5	13,5
Επιχειρηματίας	10	77,5	8,8	9	90,4	9,6
Οικιακά	21	67,7	10,7	3	82,0	9,6
Άνεργος/η	29	80,0	11,5	4	101,5	5,8
Δεν έχω εργαστεί ποτέ	5	68,4	9,6	0		
Φοιτητής	45	75,7	8,2	15	88,3	8,1
Άλλο	22	69,1	13,3	5	84,0	3,8
Διαμονή						
Μόνος	86	73,7	12,9	49	89,1	15,1

Με οικογένεια	296	76,6	11,6	234	91,5	13,0
Με συγγάτοικο	12	75,4	8,8	11	88,1	10,1

Απόψεις για τη μετανάστευση σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων

Στον πίνακα (Πίνακας 5) παρουσιάζονται οι απόψεις για τη μετανάστευση σε σχέση με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Κατανεμημένες στους εξής τρεις θεματικούς άξονες: ευκαιρίες, ωφέλη και εκμετάλλευση.

Πίνακας 5. Απόψεις για τη μετανάστευση σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων

	Opportunities			Benefits			Exploitation		
	N	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	N	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	N	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
Φύλο									
Άνδρας	199	16,8	6,1	199	13,7	5,8	200	7,2	2,3
Γυναίκα	198	18,2	5,2	198	14,7	5,0	199	7,4	2,0
Οικογενειακή κατάσταση									
Άγαμος	154	17,6	6,1	154	15,6	6,0	155	7,6	2,1
Έγγαμος	200	17,2	5,4	200	13,4	4,7	201	7,1	2,2
Διαζευγμένος	23	18,8	5,7	23	13,3	5,5	23	7,0	1,8
Χήρος	20	17,7	5,9	20	13,0	5,7	20	7,3	2,5
Εκπαίδευση									
Δημοτικό	58	17,1	6,3	58	12,3	5,3	58	6,8	2,4
Γυμνάσιο	55	18,1	5,0	55	13,0	4,8	55	7,3	2,1
Λύκειο	145	16,7	5,6	146	14,5	5,5	146	7,3	2,1
Τεχνική σχολή	51	16,7	6,8	50	13,8	6,3	52	7,4	2,5
Ανωτάτη σχολή	77	18,7	4,9	77	15,7	4,6	77	7,6	2,0
Μεταπτυχιακός τίτλος	11	21,5	4,6	11	18,8	4,4	11	8,3	1,3
Επάγγελμα									
Ανειδίκευτος εργάτης/τρια	6	14,2	7,3	6	13,5	7,2	6	7,3	2,4
Εργάτης/τρια-τεχνίτης/τρια	13	15,8	6,0	13	13,5	6,2	13	7,3	2,4
Αγρότης/σσα	34	17,1	6,6	34	12,9	5,1	34	6,7	2,4
Ιδιωτικός υπάλληλος	64	17,8	5,1	64	14,1	5,2	65	7,3	2,1
Δημόσιος υπάλληλος	58	17,9	5,2	58	14,3	4,1	58	7,7	2,1
Ελεύθερος επαγγελματίας	87	17,2	5,9	87	13,7	5,8	88	7,0	2,4
Επιχειρηματίας	10	14,5	6,0	10	11,5	5,3	10	6,9	2,4
Οικιακά	21	16,8	5,8	21	14,1	5,6	21	6,9	1,7
Άνεργος/η	29	17,6	6,3	29	14,6	5,2	29	7,4	1,8
Δεν έχω εργαστεί	5	14,2	6,5	5	13,2	4,5	5	5,8	0,8

ποτέ									
Φοιτητής	45	19,0	4,9	45	17,5	5,6	45	8,7	1,3
Άλλο	24	18,4	5,9	24	13,5	5,7	24	6,9	2,4
Διαμονή									
Μόνος	87	18,8	5,5	87	15,7	6,0	87	7,6	2,2
Με οικογένεια	298	17,2	5,7	298	13,8	5,2	300	7,2	2,1
Με συγκάτοικο	12	15,4	6,1	12	13,7	5,4	12	7,2	3,2

Αδρή συσχέτιση του κοινωνικού κεφαλαίου και των παραγόντων του με τις απόψεις για τη μετανάστευση

Ο πίνακας (Πίνακας 6) παρουσιάζει την αδρή συσχέτιση των κλιμάκων που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία. Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκε σημαντική θετική συσχέτιση του κοινωνικού κεφαλαίου (SC31 και SC36) και τριών εκ των παραγόντων του (Συμμετοχή, Ανοχή στη διαφορετικότητα, Αξία της ζωής) με τις απόψεις για τη μετανάστευση ως σύνολο. Ομοίως παρατηρήθηκε σημαντική θετική συσχέτιση του κοινωνικού κεφαλαίου και με τις τρεις υποκλίμακες της μετανάστευσης (Ευκαιρίες, Προνόμια, Εκμετάλλευση). Η υποκλίμακα «Ευκαιρίες» βρέθηκε επίσης να σχετίζεται με την «Ανοχή στη διαφορετικότητα» και την «Αξία της ζωής». Η υποκλίμακα «Προνόμια» βρέθηκε να σχετίζεται με τη «Συμμετοχή», την «Ανοχή στη διαφορετικότητα» και την «Αξία της ζωής». Τέλος, η υποκλίμακα «Εκμετάλλευση» βρέθηκε να σχετίζεται σημαντικά με την «Ασφάλεια», την «Ανοχή στη διαφορετικότητα» και την «Αξία της ζωής».

Πίνακας 6. Αδρή συσχέτιση του κοινωνικού κεφαλαίου και των παραγόντων του με τις απόψεις για τη μετανάστευση

	Emigration		Opportunities		Benefits		Exploitation	
	r	p-value	r	p-value	R	p-value	r	p-value
SC31	0,237	<0,001	0,203	<0,001	0,223	<0,001	0,192	<0,001
SC36	0,233	<0,001	0,222	<0,001	0,184	0,002	0,219	<0,001
Participation	0,116	0,020	0,090	0,075	0,117	0,020	0,063	0,206
Safety	0,071	0,157	0,067	0,184	0,083	0,098	0,123	0,014
Family and friends	0,007	0,895	-0,013	0,799	0,026	0,603	0,036	0,476
Tolerance to diversity	0,604	<0,001	0,520	<0,001	0,597	<0,001	0,377	<0,001
Value of life	0,157	0,002	0,140	0,005	0,135	0,007	0,172	0,001

Πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση για τη σχέση των απόψεων για τη μετανάστευση ως σύνολο σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, του κοινωνικού κεφαλαίου (MONTEΛΟ 1) και των παραγόντων του (MONTEΛΟ 2)

Ο πίνακας (Πίνακας 7) δείχνει ότι κατά την πολυπαραγοντική συσχέτιση των απόψεων για τη μετανάστευση με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά και το κοινωνικό κεφάλαιο των συμμετεχόντων (μοντέλο 1), βρέθηκε σημαντική μείωση για τους άνδρες σε σχέση με τις γυναίκες ($\beta=-3,03$, 95%ΔΕ -4,99, -1,05). Επίσης σημαντική είναι η επίδραση του εκπαιδευτικού επιπέδου, όπου βρέθηκε μείωση για τους αποφοίτους μέσης ($\beta=-3,32$, 95%ΔΕ -5,73, -0,91) και υποχρεωτικής εκπαίδευσης ($\beta=-3,27$, 95%ΔΕ -6,36, -0,18) σε σχέση με τους απόφοιτους ανώτερης/ανώτατης εκπαίδευσης. Σημαντική διαφορά παρατηρείται και μεταξύ των ελεύθερων επαγγελματιών σε σχέση με αυτούς που δεν εργάζονται ($\beta=-3,63$, 95%ΔΕ-6,33, -0,94), ενώ δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφορές για τις υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες. Τέλος σημαντική θετική επίδραση έχει η ηλικία, όπου η κλίμακα των απόψεων για τη μετανάστευση αυξάνεται κατά $\beta=0,12$ για κάθε επιπλέον έτος ηλικίας (95%ΔΕ 0,03, 0,21).

Αναφορικά με το κοινωνικό κεφάλαιο των συμμετεχόντων, βρέθηκε σημαντική αύξηση της κλίμακας των απόψεων για τη μετανάστευση ανά μονάδα της κλίμακας του κοινωνικού κεφαλαίου ($\beta=0,22$, 95%ΔΕ 0,13, 0,30).

Όμοια αποτελέσματα παρατηρούνται για το μοντέλο των πέντε παραγόντων του κοινωνικού κεφαλαίου, αναφορικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Ο παράγοντας που βρέθηκε να σχετίζεται σημαντικά με τις απόψεις για τη μετανάστευση είναι η "ανεκτικότητα προς τη διαφορετικότητα" (tolerance to diversity), όπου κάθε μονάδα της κλίμακας αυξάνει την κλίμακα της μετανάστευσης κατά $\beta=3,51$ (95%ΔΕ 2,99, 4,02).

Πίνακας 7. Πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση για τη σχέση των απόψεων για τη μετανάστευση ως σύνολο σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, του κοινωνικού κεφαλαίου (MONTEΛΟ 1) και των παραγόντων του (MONTEΛΟ 2)

	MONTEΛΟ 1				MONTEΛΟ 2			
	B	95% ΔΕ		p-value	B	95% ΔΕ		p-value
Φύλο								
<i>Ανδρας</i>	-3,02	(-4,99 -	-1,05)	0,003	-2,28	(-3,96 -	-0,60)	0,008
<i>Γυναίκα</i>	Ref.				Ref.			
Οικογενειακή Κατάσταση								
<i>Άγαμος</i>	5,53	(-0,84 -	11,90)	0,089	4,71	(-0,61 -	10,02)	0,082
<i>Έγγαμος</i>	3,48	(-2,43 -	9,39)	0,247	3,58	(-1,35 -	8,50)	0,154
<i>Διαζευγμένος</i>	1,89	(-4,70 -	8,48)	0,573	2,33	(-3,18 -	7,84)	0,406
<i>Χήρος</i>	Ref.				Ref.			
Εκπαίδευση								
<i>Υποχρεωτική</i>	-3,27	(-6,36 -	-0,18)	0,038	-2,13	(-4,73 -	0,48)	0,110
<i>Μέση</i>	-3,32	(-5,73 -	-0,91)	0,007	-2,35	(-4,36 -	-0,33)	0,022
<i>Ανώτερη/Ανώτατη</i>	Ref.				Ref.			
Επάγγελμα								
<i>Εργάτες / αγρότες</i>	-2,75	(-6,06 -	0,57)	0,104	-0,42	(-3,22 -	2,37)	0,766
<i>Υπάλληλοι</i>	-1,98	(-4,57 -	0,61)	0,133	0,18	(-2,01 -	2,37)	0,870
<i>Ελεύθεροι επαγγελματίες</i>	-3,63	(-6,33 -	-0,94)	0,008	-1,04	(-3,35 -	1,26)	0,374
<i>Δεν εργάζονται</i>	Ref.				Ref.			
Διαμονή								
<i>Μόνος/με συγκάτοικο</i>	2,62	(0,10 -	5,14)	0,042	0,88	(-1,24 -	3,01)	0,416
<i>Με οικογένεια</i>	Ref.				Ref.			
Ηλικία								
<i>σε έτη</i>	0,12	(0,03 -	0,21)	0,008	0,11	(0,03 -	0,18)	0,005
Κοινωνικό κεφάλαιο								
<i>ανά μονάδα κλίμακας</i>	0,22	(0,13 -	0,30)	<0,001				
Participation								
<i>ανά μονάδα κλίμακας</i>					0,01	(-0,16 -	0,18)	0,894
Safety								
<i>ανά μονάδα κλίμακας</i>					0,07	(-0,45 -	0,60)	0,779
Family and friends								
<i>ανά μονάδα κλίμακας</i>					-0,62	(-1,25 -	0,01)	0,053
Tolerance to diversity								
<i>ανά μονάδα κλίμακας</i>					3,51	(2,99 -	4,02)	<0,001
Value of life								
<i>ανά μονάδα κλίμακας</i>					0,11	(-0,11 -	0,32)	0,325

Πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση για τη σχέση των απόψεων για τη μετανάστευση σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων και του κοινωνικού κεφαλαίου (SC31)

Ο πίνακας (Πίνακας 8) παρουσιάζει την πολλαπλή γραμμική παλινδρόμηση των τριών υποκλιμάκων της μετανάστευσης (Ευκαιρίες, Προνόμια, Εκμετάλλευση) με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων και του κοινωνικού τους κεφαλαίου. Η πολυπαραγοντική ανάλυση έδειξε σημαντική επίδραση του φύλου για τις δύο πρώτες υποκλίμακες, όπου οι άνδρες απαντούν χαμηλότερα από τις γυναίκες ($\beta=-1,88$, 95%ΔΕ -3,08 , -0,68 και $\beta=-1,19$, 95%ΔΕ -2,31 , -0,06, αντίστοιχα). Σημαντική επίσης ήταν η επίδραση της εκπαίδευσης, όπου οι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης απάντησαν χαμηλότερα και στις δύο αυτές υποκλίμακες σε σχέση με τους απόφοιτους ανώτερης/ανώτατης εκπαίδευσης ($\beta=-1,71$, 95%ΔΕ -3,18 , -0,24 και $\beta=-1,80$, 95%ΔΕ -3,18 , -0,42, αντίστοιχα). Αναφορικά με τις επαγγελματικές κατηγορίες, σημαντική διαφορά βρέθηκε μονάχα για τους ελεύθερους επαγγελματίες οι οποίοι απαντούν χαμηλότερα και στις τρεις υποκλίμακες της μετανάστευσης σε σχέση με αυτούς που δεν εργάζονται ($\beta=-1,84$, 95%ΔΕ -3,49 , -0,20, $\beta=-2,45$, 95%ΔΕ -4,00 , -0,91 και $\beta=-0,88$, 95%ΔΕ -1,52 , -0,24, αντίστοιχα). Τέλος η ηλικία βρέθηκε να σχετίζεται σημαντικά μονάχα με τα «προνόμια», όπου παρατηρείται αύξηση $\beta=0,08$ ανά έτος (95%ΔΕ 0,02 , 0,14).

Αναφορικά με το κοινωνικό κεφάλαιο (SC31), παρατηρείται ισχυρά σημαντική αύξηση και των τριών υποκλιμάκων της μετανάστευσης για κάθε μονάδα του κοινωνικού κεφαλαίου. Πιο συγκεκριμένα, για κάθε μονάδα αύξησης στην κλίμακα του κοινωνικού κεφαλαίου παρατηρείται αύξηση $\beta=0,12$ της υποκλίμακας «ευκαιρίες» (95%ΔΕ 0,07 , 0,17), αύξηση $\beta=0,11$ της υποκλίμακας «προνόμια» (95%ΔΕ 0,06 , 0,16), καθώς και αύξηση $\beta=0,04$ της υποκλίμακας «εκμετάλλευση» (95%ΔΕ 0,02 , 0,06).

Πίνακας 8. Πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση για τη σχέση των απόψεων για τη μετανάστευση σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων και του κοινωνικού κεφαλαίου (SC31)

	Opportunities				Benefits				Exploitation			
	B	95% ΔΕ		p-value	B	95% ΔΕ		p-value	B	95% ΔΕ		p-value
Φύλο												
<i>Άνδρας</i>	-1,88	(-3,08 -	-0,68)	0,002	-1,19	(-2,31 -	-0,06)	0,040	-0,29	(-0,75 -	0,18)	0,231
<i>Γυναίκα</i>	Ref.				Ref.				Ref.			
Οικογενειακή κατάσταση												
<i>Άγαμος</i>	3,68	(-0,22 -	7,58)	0,064	2,04	(-1,62 -	5,70)	0,273	0,12	(-1,40 -	1,63)	0,880
<i>Έγγαμος</i>	2,70	(-0,91 -	6,32)	0,142	0,71	(-2,69 -	4,10)	0,682	-0,29	(-1,70 -	1,12)	0,685
<i>Διαζευγμένος</i>	2,31	(-1,72 -	6,34)	0,261	-1,11	(-4,90 -	2,67)	0,563	-0,88	(-2,45 -	0,69)	0,272
<i>Χήρος</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Εκπαίδευση												
<i>Υποχρεωτική</i>	-0,80	(-2,70 -	1,09)	0,404	-2,80	(-4,58 -	-1,03)	0,002	-0,35	(-1,09 -	0,39)	0,349
<i>Μέση</i>	-1,71	(-3,18 -	-0,24)	0,023	-1,80	(-3,18 -	-0,42)	0,011	-0,22	(-0,79 -	0,36)	0,456
<i>Ανώτερη/Ανώτατη</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Επάγγελμα												
<i>Εργάτες / αγρότες</i>	-1,82	(-3,84 -	0,21)	0,079	-1,41	(-3,32 -	0,49)	0,146	-0,72	(-1,51 -	0,07)	0,074
<i>Υπάλληλοι</i>	-0,70	(-2,28 -	0,88)	0,385	-1,85	(-3,34 -	-0,37)	0,015	-0,38	(-0,99 -	0,24)	0,230
<i>Ελεύθεροι επαγγελματίες</i>	-1,84	(-3,49 -	-0,20)	0,028	-2,45	(-4,00 -	-0,91)	0,002	-0,88	(-1,52 -	-0,24)	0,007
<i>Δεν εργάζονται</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Διαμονή												
<i>Μόνος/με συγγάτοικο</i>	1,53	(-0,02 -	3,07)	0,052	1,45	(-0,00 -	2,89)	0,051	0,17	(-0,43 -	0,77)	0,584
<i>Με οικογένεια</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Ηλικία												
<i>σε έτη</i>	0,08	(0,03 -	0,14)	0,004	0,04	(-0,01 -	0,10)	0,097	0,01	(-0,01 -	0,03)	0,241
Κοινωνικό Κεφάλαιο (SC31)												
<i>ανά μονάδα κλίμακας</i>	0,12	(0,07 -	0,17)	0,000	0,11	(0,06 -	0,16)	0,000	0,04	(0,02 -	0,06)	0,000

Πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση για τη σχέση των απόψεων για τη μετανάστευση σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων και του κοινωνικού κεφαλαίου, για εργαζόμενους (SC36)

Όμοια αποτελέσματα παρατηρούνται και από την πολυπαραγοντική ανάλυση της κλίμακας του κοινωνικού κεφαλαίου με της επιπλέον ερωτήσεις της εργασίας (SC36). Παρατηρήθηκε ισχυρά σημαντική αύξηση και των τριών υποκλιμάκων της μετανάστευσης για κάθε μονάδα του κοινωνικού κεφαλαίου. Πιο συγκεκριμένα, για κάθε μονάδα αύξησης στην κλίμακα του κοινωνικού κεφαλαίου παρατηρείται αύξηση $\beta=0,11$ της υποκλίμακας «ευκαιρίες» (95%ΔΕ 0,06 , 0,16), αύξηση $\beta=0,08$ της υποκλίμακας «προνόμια» (95%ΔΕ 0,03 , 0,13), καθώς και αύξηση $\beta=0,04$ της υποκλίμακας «εκμετάλλευση» (95%ΔΕ 0,02 , 0,06).

Πίνακας 9. Πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση για τη σχέση των απόψεων για τη μετανάστευση σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων και του κοινωνικού κεφαλαίου, για εργαζόμενους (SC36)

	Opportunities				Benefits				Exploitation			
	B	95% ΔΕ		p-value	B	95% ΔΕ		p-value	B	95% ΔΕ		p-value
Φύλο												
<i>Άνδρας</i>	-1,78	(-3,16 -	-0,40)	0,011	-0,68	(-1,99 -	0,62)	0,304	-0,26	(-0,82 -	0,30)	0,362
<i>Γυναίκα</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Οικογενειακή Κατάσταση												
<i>Άγαμος</i>	1,92	(-2,41 -	6,25)	0,383	1,46	(-2,66 -	5,57)	0,487	-0,13	(-1,89 -	1,64)	0,889
<i>Έγγαμος</i>	1,55	(-2,55 -	5,65)	0,457	0,31	(-3,58 -	4,20)	0,876	-0,52	(-2,18 -	1,15)	0,543
<i>Διαζευγμένος</i>	1,43	(-3,08 -	5,95)	0,533	-1,21	(-5,49 -	3,08)	0,581	-0,62	(-2,46 -	1,22)	0,507
<i>Χήρος</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Εκπαίδευση												
<i>Υποχρεωτική</i>	-1,41	(-3,51 -	0,68)	0,186	-3,02	(-5,01 -	-1,03)	0,003	-0,56	(-1,41 -	0,29)	0,196
<i>Μέση</i>	-2,20	(-3,85 -	-0,56)	0,009	-1,82	(-3,39 -	-0,26)	0,023	-0,40	(-1,07 -	0,27)	0,241
<i>Ανώτερη/Ανώτατη</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Επάγγελμα												
<i>Εργάτες / αγρότες</i>	-2,21	(-5,23 -	0,80)	0,150	-0,59	(-3,46 -	2,28)	0,685	-0,76	(-1,99 -	0,46)	0,222
<i>Υπάλληλοι</i>	-1,50	(-4,10 -	1,09)	0,254	-1,09	(-3,55 -	1,37)	0,385	-0,58	(-1,63 -	0,48)	0,282
<i>Ελεύθεροι επαγγελματίες</i>	-2,54	(-5,18 -	0,10)	0,059	-1,71	(-4,22 -	0,80)	0,180	-1,04	(-2,11 -	0,03)	0,057
<i>Δεν εργάζονται</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Διαμονή												

<i>Μόνος/με συγκάτοικο</i>	0,71	(-1,19 -	2,62)	0,461	1,32	(-0,49 -	3,12)	0,153	-0,17	(-0,95 -	0,60)	0,661
<i>Με οικογένεια</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Ηλικία												
<i>σε έτη</i>	0,08	(0,02 -	0,14)	0,013	0,04	(-0,02 -	0,10)	0,200	0,02	(-0,01 -	0,04)	0,153
Κοινωνικό Κεφάλαιο (SC36)												
<i>ανά μονάδα κλίμακας</i>	0,11	(0,06 -	0,16)	0,000	0,08	(0,03 -	0,13)	0,001	0,04	(0,02 -	0,06)	0,000

Πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση για τη σχέση των απόψεων για τη μετανάστευση σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων και των παραγόντων του κοινωνικού κεφαλαίου

Τέλος, ο πίνακας (Πίνακας 10) παρουσιάζει τα αποτελέσματα της πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης για τις τρεις υποκλίμακες της μετανάστευσης και των πέντε παραγόντων του κοινωνικού κεφαλαίου, ελέγχοντας ταυτόχρονα για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Ο παράγοντας που φαίνεται να έχει τη σημαντικότερη επίδραση και στις τρεις υποκλίμακες είναι η «ανοχή στη διαφορετικότητα». Πιο συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε αύξηση $\beta=1,91$ της υποκλίμακας «ευκαιρίες» (95%ΔΕ 1,58 , 2,24), αύξηση $\beta=1,88$ της υποκλίμακας «προνόμια» (95%ΔΕ 1,58, 2,18), καθώς και αύξηση $\beta=0,43$ της υποκλίμακας «εκμετάλλευση» (95%ΔΕ 0,29, 0,56). Βρέθηκε επίσης σημαντική αύξηση της υποκλίμακας «εκμετάλλευση» για κάθε μονάδα του παράγοντα «αξία της ζωής» ($\beta=0,08$, 95%ΔΕ 0,02 -0,13)

Πίνακας 10. Πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση για τη σχέση των απόψεων για τη μετανάστευση σε σχέση με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων και των παραγόντων του κοινωνικού κεφαλαίου

	Opportunities				Benefits				Exploitation			
	B	95% ΔΕ		p-value	B	95% ΔΕ		p-value	B	95% ΔΕ		p-value
Φύλο												
<i>Ανδρας</i>	-1,44	(-2,51 -	0,36)	0,009	-0,85	(-1,84 -	0,14)	0,092	-0,15	(-0,61 -	0,31)	0,519
<i>Γυναίκα</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Οικογενειακή Κατάσταση												
<i>Άγαμος</i>	3,22	(-0,17 -	6,62)	0,063	1,57	(-1,55 -	4,69)	0,322	-0,07	(-1,52 -	1,37)	0,919
<i>Έγγαμος</i>	2,76	(-0,39 -	5,90)	0,086	0,75	(-2,15 -	3,64)	0,612	-0,35	(-1,69 -	0,99)	0,611
<i>Διαζευγμένοι</i>	2,54	(-0,99 -	6,06)	0,158	-0,85	(-4,08 -	2,39)	0,607	-0,98	(-2,48 -	0,52)	0,200
<i>Χήρος</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Εκπαίδευση												
<i>Υποχρεωτική</i>	-0,23	(-1,89 -	1,44)	0,790	-2,19	(-3,72 -	-0,66)	0,005	-0,29	(-1,00 -	0,42)	0,429
<i>Μέση</i>	-1,19	(-2,48 -	0,09)	0,069	-1,29	(-2,47 -	-0,11)	0,032	-0,13	(-0,68 -	0,42)	0,642
<i>Ανώτερη/Ανώτατη</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Επάγγελμα												
<i>Εργάτες / αγρότες</i>	-0,55	(-2,34 -	1,23)	0,542	-0,17	(-1,81 -	1,48)	0,843	-0,44	(-1,20 -	0,33)	0,261
<i>Υπάλληλοι</i>	0,45	(-0,95 -	1,85)	0,526	-0,66	(-1,95 -	0,62)	0,311	-0,18	(-0,78 -	0,41)	0,551
<i>Ελεύθεροι επαγγελματίες</i>	-0,45	(-1,92 -	1,02)	0,550	-1,10	(-2,45 -	0,25)	0,111	-0,64	(-1,27 -	-0,02)	0,043
<i>Δεν εργάζονται</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Διαμονή												
<i>Μόνος/με συγκάτοικο</i>	0,60	(-0,76 -	1,95)	0,388	0,54	(-0,71 -	1,79)	0,397	0,01	(-0,57 -	0,59)	0,978
<i>Με οικογένεια</i>	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.	Ref.	.	.	.
Ηλικία												
<i>σε έτη</i>	0,08	(0,03 -	0,12)	0,002	0,03	(-0,01 -	0,08)	0,124	0,01	(-0,01 -	0,03)	0,188
Participation												
<i>ανά κλίμακας μονάδα</i>	-0,02	(-0,13 -	0,09)	0,735	0,02	(-0,08 -	0,11)	0,762	-0,02	(-0,07 -	0,02)	0,319
Safety												
<i>ανά κλίμακας μονάδα</i>	0,07	(-0,27 -	0,40)	0,697	0,10	(-0,21 -	0,41)	0,530	0,10	(-0,04 -	0,24)	0,160
Family and friends												
<i>ανά κλίμακας μονάδα</i>	-0,35	(-0,75 -	0,05)	0,090	-0,25	(-0,62 -	0,12)	0,185	-0,11	(-0,28 -	0,06)	0,210
Tolerance to diversity												
<i>ανά κλίμακας μονάδα</i>	1,91	(1,58 -	2,24)	0,000	1,88	(1,58 -	2,18)	0,000	0,43	(0,29 -	0,56)	0,000
Value of life												
<i>ανά κλίμακας μονάδα</i>	0,08	(-0,05 -	0,22)	0,229	0,01	(-0,12 -	0,13)	0,911	0,08	(0,02 -	0,13)	0,009

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ - ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Συμπεράσματα

Ο σκοπός της μελέτης μας ήταν να ερευνήσουμε το εάν και κατά πόσο το Κοινωνικό Κεφάλαιο αποτελεί έναν παράγοντα που διαμορφώνει την άποψη και τη στάση των γηγενών κατοίκων της υπαίθρου στο Νομό Ηρακλείου ως προς τα ζητήματα της μετανάστευσης. Τα ευρήματα της μελέτης μας καταδεικνύουν ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του Κοινωνικού Κεφαλαίου ενός ατόμου και της ανεκτικότητάς του απέναντι στους μετανάστες. Κατ' ακολουθίαν, γίνεται αντιληπτό ότι όσο περισσότερο Κοινωνικό Κεφάλαιο έχει ένα άτομο, τόσο λιγότερες οι πιθανότητες να έχει ρατσιστικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στους μετανάστες.

Αναγνωρίστηκε μέσα από τα ευρήματα η ελαστικότητα της ανεκτικότητας των ντόπιων όπου από τη μία παρουσίασαν θετική στάση απέναντι στους νόμιμους μετανάστες όσον αφορά στα δικαιώματα τους στην εργασία, στα πολιτικά δικαιώματα, στον πολιτισμό. Από την άλλη πλευρά φάνηκε η έλλειψη ανεκτικότητας ειδικότερα προς τους παράνομους μετανάστες. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε μια συμφωνία των ερωτηθέντων να δίνεται η ευκαιρία στους μετανάστες να φέρουν την οικογένειά τους στη χώρα, το δικαίωμα τους να διατηρήσουν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους, να εξασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα όπως και το να έχουν ίσα πολιτικά δικαιώματα, με την προϋπόθεση όμως της νομιμότητας.

Ο ρόλος της κοινωνικής εργασίας ως προς το Κοινωνικό Κεφάλαιο και τη μετανάστευση

Αξιοποιώντας την κοινοτική εργασία ως μια διαμεθοδική, διεπιστημονική, σύγχρονη προσέγγιση της κοινωνικής εργασίας, επιχειρείται η συστηματική επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα μέλη μιας κοινότητας, αναπτύσσοντας κοινωνική αλληλεγγύη και συναισθηματικούς δεσμούς ανάμεσα τους (Σταθόπουλος, 2001). Ο Ζαϊμάκης (2010) συγκεκριμενοποιεί τις κοινοτικές παρεμβάσεις που σχεδιάζει και υλοποιεί η κοινωνική εργασία αναφερόμενος στις πολυεπίπεδες πρακτικές μέσα από τις οποίες επιδιώκεται τόσο η κοινωνική και πολιτισμική ανάπτυξη όσο και η απάντηση σε καταστάσεις κρίσεις στην τοπική κοινωνία. Στο πλαίσιο αυτό μπορούμε να εντάξουμε την ενίσχυση του Κοινωνικού Κεφαλαίου ως ένα πρωταρχικό μέλημα.

Προτάσεις

Πιο συγκεκριμένα, οι στόχοι που κάθε φορά θέτει ο κοινωνικός λειτουργός για την επίτευξη της αύξησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου μπορούν να υλοποιούνται μέσω:

- Δομών που ήδη υπάρχουν, συντονίζοντας τες με κοινό προσανατολισμό στην αύξηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου, καθώς και στην εύρεση τυχόν αναξιοποίητων πόρων, διατηρώντας ταυτόχρονα την αυτοτέλεια και την εξειδίκευση τους ως προς το θέμα που χειρίζεται η κάθε μια.
- Δημιουργία νέων δομών όπου δεν υπάρχουν. Διερεύνηση κοινωνικών αναγκών, μελέτη κοινότητας, καταγραφή εκφρασμένων αναγκών και στη συνέχεια, σχεδιασμός δράσεων και παρεμβάσεων όπου αυτό κρίνεται σκόπιμο.

Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία που απαρτίζουν το Κοινωνικό Κεφάλαιο, τα οποία έχουν αναφερθεί στο θεωρητικό μέρος εκτενέστερα, κρίνουμε ότι η ενίσχυση και βελτίωση τους δεν απέχει πολύ από την ίδια τη φύση και τους στόχους της κοινοτικής εργασίας. Συνεπώς οποιοδήποτε μέτρο και πράξη συνεισφέρει στην κοινωνική ανάπτυξη, έχει αυτομάτως ευεργετικές ιδιότητες στην ίδια την αύξηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Ενδεικτικά παραθέτουμε κάποιες δράσεις που λειτουργούν σε αυτή την κατεύθυνση όπως:

1. Ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση των μελών σε ζητήματα κοινοτικής ανάπτυξης.
2. Εμπλοκή των μελών σε συλλογικές αποφάσεις.
3. Ανάπτυξη δομών συλλογικής δράσης και αλληλοβοήθειας.
4. Συντονισμός και αξιοποίηση δικτύων κοινωνικών υπηρεσιών για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων (Ζαϊμάκης, 2010 : 97).

Πέρα από την εμφανή χρησιμότητα της ευρύτερης γνώσης για το Κοινωνικό Κεφάλαιο στην εφαρμογή της κοινοτικής εργασίας (πρόληψη, παρέμβαση, ενίσχυση), διαπιστώνουμε και μια άλλη λειτουργία του Κοινωνικού Κεφαλαίου ως κοινωνικού προσδιοριστή της κοινωνικής ευημερίας και συνοχής. Συνεπώς αξιοποιείται a posteriori ως ένα εργαλείο αποτίμησης του επιπέδου συνεκτικότητας και του ευ ζην.

Δε θα πρέπει ωστόσο να παραλείψουμε το γεγονός ότι υπάρχει εξειδικευμένος εφαρμοσμένος κλάδος που συνδέει το Κοινωνικό Κεφάλαιο με το ευρύτερο φαινόμενο της μετανάστευσης, που είναι η διαπολιτισμική κοινωνική εργασία. Πρόκειται για ένα μη συμπαγές αλλά δυναμικό μεθοδολογικό μοντέλο εφαρμογής στην πολυπολιτισμική πραγματικότητα. Η διαδρομή της περνάει από όλα τα γνωστά και καθιερωμένα μοντέλα κοινωνικής εργασίας με τις εξής προϋποθέσεις :

- Την πολιτισμική αυτοαντίληψη του επαγγελματία

- Τη δεοντολογία, τις αρχές, τις γνώσεις και τις δεξιότητες, βασισμένες όμως στην έννοια της πολυπολιτισμικότητας και ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Διαμορφώνεται ως μέθοδος σύμφωνα με τις διαρκείς ανάγκες που προκύπτουν λόγω των μεταναστευτικών ροών και τη συνύπαρξη ετερόκλητων πολιτισμών στο ίδιο περιβάλλον.

Καθώς ο σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας δεν είναι η εκτενής παρουσίαση των πτυχών της διαπολιτισμικής κοινωνικής εργασίας, οφείλουμε να τονίσουμε τα στοιχεία εκείνα που θεωρούμε ότι συμβάλλουν στη σύνδεση των δύο όρων που εξετάζουμε, όπως η σχέση πολιτισμικού κεφαλαίου και ατομικού Κοινωνικού Κεφαλαίου, η σχέση ταυτότητας και ετερότητας, η αντιρατσιστική παιδαγωγική, η επιμόρφωση στην διαπολιτισμικότητα, η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, η αυτοσυνείδηση.

Προβληματισμοί – καταληκτικές παρατηρήσεις

Αντιλαμβανόμενοι ωστόσο τον περιορισμό στον οποίο υπόκειται αυτή η διττή ανάπτυξη του ατομικού Κοινωνικού Κεφαλαίου και της κοινωνικής ευημερίας, ο οποίος εδράζεται στην ίδια τη δομή και τη φύση του συγκεκριμένου κοινωνικοοικονομικού συστήματος, θεωρούμε σκόπιμο να καταδείξουμε την προοπτική της ριζοσπαστικής κατεύθυνσης της κοινοτικής εργασίας. Ένα εξόφθαλμο παράδειγμα της ανεπάρκειας της τεχνοκρατικής προσέγγισης είναι αυτό που συμβαίνει στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρατηρούμε ότι οι αστικές κυβερνήσεις των μελών – κρατών διάγουν μια μεταναστευτική πολιτική στην οποία εκφράζεται η εγγενής αντίφαση της λειτουργίας του συστήματος. Εξαγγέλλεται η ανάγκη επίλυσης του μεταναστευτικού ζητήματος ενώ τα αίτια της όξυνσης του

βρίσκονται στις ίδιες τις πολιτικές και οικονομικές στρατηγικές επιλογές που ακολουθούν.

Συνεπώς, θεωρούμε ότι η ριζοσπαστική κατεύθυνση δίνει την προοπτική του ξεπεράσματος του συστημικού τέλματος καθώς τονίζει «τη δυναμική συμβολή της κοινοτικής εργασίας στο μετασχηματισμό των υφιστάμενων κοινωνικών σχέσεων μέσα από τη δράση με τις στερημένες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες καλούνται να συνειδητοποιήσουν τους λόγους που προκαλούν τα προβλήματα τους, να αμφισβητήσουν τις πηγές της καταπίεσής τους και να αναπτύξουν εναλλακτικές μορφές δράσης ενάντια στις ταξικές ανισότητες» ... και «...στις φυλετικές διακρίσεις» (Ζαϊμάκης, 2010: 101).

Σκοπός δεν είναι μόνο η βελτίωση των συνθηκών ύπαρξης των καταπιεσμένων ομάδων αλλά η συνειδητοποίηση των αιτιών που δημιουργούν την ταξική ανισότητα και καταπίεση με σκοπό την απώτερη κοινωνική χειραφέτηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Έμκε – Πουλοπούλου, Η. (2007) *Η μεταναστευτική πρόκληση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Έσδρας, Δ. (2004) «Άτιτλο». *Αστυνομική Ανασκόπηση*, τεύχος Μάιος-Ιούνιος, σ.40.
- Ζαϊμάκης, Γ. (2010) *Κοινοτική εργασία και τοπικές κοινωνίες: Ανάπτυξη, Συλλογική δράση, Πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κυριακίδου, Ζ. και Παπαδοπούλου, Κ. (2009) *Βαθμός ικανοποίησης των παράνομων μεταναστών από τις παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας από τις μη κυβερνητικές οργανώσεις. Το παράδειγμα της PRAKSIS*. ΤΕΙ ΚΡΗΤΗΣ.
- Ναξάκης, Χ. και Χλέτσος, Μ. (2003) *Μετανάστες και μετανάστευση: Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*. Αθήνα: Πατάκη.
- Πάνος, Α. (2006) *Το κοινωνικό κράτος*. Εργασία στο μάθημα «Εφαρμογές Δημόσιου Δικαίου» (Γ' Κλιμάκιο). Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Πάτρα, Π. (2010) *Οικονομικοί μετανάστες και βιώσιμη ανάπτυξη στο Δήμο Ζωγράφου*. Χαρακόπειο Πανεπιστήμιο.
- Προκοπάκης, Ε. (2010) *Μετανάστευση και στρατηγικές κοινωνικής ένταξης στον αστικό χώρο: Η περίπτωση της πόλης του Ηρακλείου*. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Κρήτης.

- Σταθόπουλος, Π. (2001) *Κοινωνική Εργασία: Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Έλλην.
- Τσαούσης, Δ. (2006) *Η κοινωνία του ανθρώπου: Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

Ξενόγλωσση

- Coleman, J.S. (1994) *Foundations of social theory*. Cambridge MA: Belknap Press.
- Diez-Medrano, J., Smith, T. W., Knudsen, K., Robert, P., Dimova, L., Scalon, M. C., & Park, A. (2002) *National Identity (II) Final Draft Questionnaire*. International Social Survey Programme, ISSP – 2003.
- Field, J. (2003) *Social capital*. Routledge, New York: Taylor & Francis Group.
- Harper, R. (2001) *Social Capital, A review of the literature*, UK: Social Analyses and Reporting Division Office for National Statistics.
- Kritsotakis, G., Koutis, A., Alegakis, A., & Philalithis, A. (2008) *Development of the social capital questionnaire in Greece*. Research in Nursing & Health, 31, pp. 217-225.
- Putnam, R. (2000) *Bowling Alone: The collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.

Παραπομπές στο Διαδίκτυο

- Barrutia, J. & Echebarria, S. (2010) « *Social capital research and development, and innovation: an empirical analysis of Spanish and Italian region*». *European Urban and Regional Studies*, 17 (4), pp. 371-386, <http://www.eur.sagepub.com> [accessed 26 December 2013].
- Γκικόσος, Γ., Κουτσούμπα, Μ. και Μαυροειδής, Η. (χ.χ.) « *Η ποσοτική έρευνα (θεμελιώδεις έννοιες)*. <http://www.odl.gr> [πρόσβαση 4 Δεκεμβρίου 2013].
- Coleman, J. S. (1988–9) «*Social Capital in the Creation of Human Capital*». *American Journal of Sociology*, 94, pp.95–120. <http://www.press.uchicago.edu> [accessed 11 September 2013].
- Feldman, T.A. & Assaf, S. (1999) «*Social Capital: Conceptual Frameworks and Empirical Evidence*». *Social Capital Initiative*, No.5. <http://www.worldbank.org> [accessed 7 November 2013].
- International Council on Social Welfare (2003) *Mission Statement* . <http://www.icsw.org/> [accessed 21 October 2013].
- Ιωσηφίδης, Θ., Κίζος, Θ., Παπαγεωργίου, Δ., Μαλλιωτάκη, Α. και Πετράκου, Η. (2008) «*Κοινωνικά και Οικονομικά χαρακτηριστικά των μεταναστών στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας: Αγορά Εργασίας και Κοινωνική Αναπαραγωγή*» στο: Καρβουνίδη, Τ., Κόντης, Α., Λιανός, Θ. και Φακιολάς, Ρ. (επιμ.) *Μετανάστευση στην Ελλάδα. Εμπειρίες-Πολιτικές-Προοπτικές*, Τόμος Α.

Αθήνα: Ι.ΜΕ.Π.Ο., σ.38-51. <http://www.imepo.gr> [πρόσβαση 6 Δεκεμβρίου 2013].

- Καραφέρης, Θ. (2010) «Δειγματοληψία ευκολίας (Convenience sampling)». <http://www.karaferis.gr> [πρόσβαση 14 Φεβρουαρίου].
- Kwok, J. (2011) «*Social welfare, social capital and social work: personal reflection of a Hong Kong Social Worker*». Paper submitted to the Journal of Social Policy and Social Work, Japan College of Social Work. <http://www.jcsw.ac.jp> [accessed 9 August 2013.]
- Μίχας, Τ. (2009) «*Γιατί είναι σημαντικό το κοινωνικό κεφάλαιο*». Παρατηρητήριο των Οργανώσεων της Κοινωνίας Πολιτών. <http://www.oikosocial.gr> [πρόσβαση 25 Οκτωβρίου 2013].
- Παπάνης, Ε., Ρουμελιώτου, Μ. & Γιαβρίμης, Π. (2007) «Θέματα Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης». <http://www.oikosocial.gr> [πρόσβαση 3 Οκτωβρίου 2013].
- Παραδεισάνος, Α. (χ.χ.) «*Το φαινόμενο της μετανάστευσης*» Ελληνική Αστυνομία. <http://www.astynomia.gr> [πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2013].
- Παρατηρητήριο των Οργανώσεων της Κοινωνίας Πολιτών (2009). *Ορισμός του Κοινωνικού Κεφαλαίου*. <http://www.oikosocial.gr> [πρόσβαση 13 Οκτωβρίου 2013].
- Portes, A. (1998) «*Social Capital: Its Origins and Applications in Modern*

Sociology». *Annual Review of Sociology*, 24, pp.1-24.
<http://www.annualreviews.org> [accessed 24 September 2013].

- Ρούσσοις, Π. (χ.χ.) «Στατιστική 1» σ. 308-317. <http://www.users.uoa.gr> [πρόσβαση 2 Φεβρουαρίου].
- Συνήγορος του Πολίτη (2013) *Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπιση του. Ειδική έκθεση(Νόμος 3094/2003 «Ο Συνήγορος του Πολίτη και άλλες διατάξεις», παρ.5 άρθρου 3)*. Αθήνα : Συνήγορος του Πολίτη.
- Τακτικός, Β. (2007), «*Κοινωνικό Κεφάλαιο και Ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας*». <http://www.oikosocial.gr> [πρόσβαση 17 Νοέμβρη 2013].
- The Joint Committee of the International Association of Schools of Social Work and IFSW (2002) *Discussion Document On Global Qualifying Standards For Social Work Education And Training*. <http://www.ifsw.org/> [accessed 19 November 2013].
- Xekalaki, E. (1995) *Τεχνικές Δειγματοληψίας*. Αθήνα: χ.ε.. <http://www.stat-athens.aueb.gr> [πρόσβαση 8 Ιανουαρίου 2014].

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ)

Το Κοινωνικό Κεφάλαιο ως παράγοντας διαμόρφωσης αντιλήψεων για τη μετανάστευση

Φύλο: _____

Ηλικία: _____

Οικογενειακή κατάσταση:

Άγαμος¹ . Έγγαμος² . Διαζευγμένος³ . Χήρος⁴ .

Μόνιμος τόπος κατοικίας : _____

Περιοχή κατοικίας/ Συνοικία που μένετε τώρα: _____

Είστε απόφοιτος /η;

Δημοτικού¹ .

Γυμνασίου² .

Λυκείου³ .

Τεχνικής Σχολής⁴ .

Ανώτατης Σχολής⁵ .

Μεταπτυχιακής εκπαίδευσης⁶ .

Το επάγγελμα σας είναι: _____

Ανεπίδικετος εργάτης/τρια¹ .

Εργάτης/τρια- Τεχνίτης/τρια² .

Αγρότης/σσα³ .

Ιδιωτικός υπάλληλος⁴ .

Δημόσιος υπάλληλος⁵ .

Ελεύθερος επαγγελματίας⁶ .

Επιχειρηματίας⁷ .

Οικιακά⁸ .

Άνεργος/η⁹ .

Δεν έχω εργαστεί ποτέ¹⁰ .

Φοιτητής¹¹ .

Άλλο¹² . _____

Μένετε μόνος ή με την οικογένεια σας?

Μόνος¹ . Με την οικογένεια² . Με άλλο συγγάτοικο³ .

1. Κοινωνικό Κεφάλαιο

		1	2	3	4
A1	Αισθάνεστε καταξιομένους/η στην κοινωνία;	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A2	Αν η ζωή σας τελείωνε αύριο, θα ήσασταν ευχαριστημένοι με τη ζωή που ζήσατε;	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A3	Έχετε μαζέψει ποτέ σκουπιδιάκια άλλων σε κάποιο δημόσιο χώρο;	-1 <i>Ποτέ</i>	-1 <i>Μερικές φορές</i>	-1 <i>Συχνά</i>	-1 <i>Πολύ συχνά</i>
A4	Μερικοί υποστηρίζουν ότι βοηθώντας τους άλλους τελικά βοηθάς τον εαυτό σου. Συμφωνείτε με αυτήν την άποψη;	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A5	Προσφέρετε εθελοντική εργασία σε κάποιο τοπικό σύλλογο, ομάδα ή οργάνωση;	-1 <i>Όχι, ποτέ</i>	-1 <i>Σπάνια</i>	-1 <i>1 φορά το μήνα</i>	-1 <i>1 φορά την εβδομάδα</i>
A6	Νοιώθετε ασφαλής να περπατάτε στην γειτονιά σας όταν νυχτώσει;	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A7	Συμφωνείτε με την άποψη ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης;	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A8	Εάν χαλάσει κάποιο αυτοκίνητο έξω από το σπίτι σας, θα προσκαλούσατε τον/την οδηγό μέσα στο σπίτι για να χρησιμοποιήσει το τηλέφωνο;	-1 <i>Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση</i>	-1 <i>Μάλλον όχι</i>	-1 <i>Μάλλον ναι</i>	-1 <i>Ναι, οπωσδήποτε</i>
A9	Έχετε βοήθεια από τους φίλους σας όταν την χρειάζεστε;	-1 <i>Όχι</i>	-1 <i>Μάλλον όχι</i>	-1 <i>Μάλλον ναι</i>	-1 <i>Ναι, οπωσδήποτε</i>
A10	Θεωρείται η περιοχή που μένετε ασφαλής;	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A11	Αν προσέχατε κάποιο παιδάκι και χρειαζόταν να βγει έξω για λίγο, θα ζητούσατε από κάποιον γείτονα να το κρατήσει;	-1 <i>Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση</i>	-1 <i>Μάλλον όχι</i>	-1 <i>Μάλλον ναι</i>	-1 <i>Ναι, οπωσδήποτε</i>
A12	Επισκεφτήκατε κάποιον γείτονα την τελευταία εβδομάδα;	-1 <i>Όχι, ούτε μια φορά</i>	-1 <i>1-2 φορές</i>	-1 <i>3-4 φορές</i>	-1 <i>Αρκετά συχνά</i>

A13	Έχετε πάει σε κάποια εκδήλωση στην περιοχή που μένετε τους τελευταίους 6 μήνες; (πχ, εκκλησιαστική πανήγυρη, σχολική εορτή, έκθεση χειροτεχνίας κάποιας ομάδας)	-1 <i>Όχι, ούτε μια φορά</i>	-1 <i>1 φορά</i>	-1 <i>2 φορές</i>	-1 <i>3 φορές</i>
A14	Συμμετέχετε ενεργά σε κάποιο τοπικό σύλλογο; (αθλητικό, κοινωνικό, πολιτικό)	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Σπάνια</i>	-1 <i>Μερικές φορές</i>	-1 <i>Πολύ ενεργά</i>
A15	Νοιώθετε ότι εκεί που ζείτε είναι «σαν το σπίτι σας;»	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A16	Πόσες φορές μιλήσατε με φίλους στο τηλέφωνο την τελευταία εβδομάδα;	-1 <i>Καμμία</i>	-1 <i>1-3 φορές</i>	-1 <i>4-5 φορές</i>	-1 <i>Πάνω από 6 φορές</i>
A17	Με πόσα άτομα μιλήσατε εχθές;	-1 <i>Κανένα</i>	-1 <i>1-5 άτομα</i>	-1 <i>6-10 άτομα</i>	-1 <i>Πάνω από 10 άτομα</i>
A18	Συνηθίζετε να τρώτε τα Σαββατοκύριακα με φίλους κάπου εκτός σπιτιού;	-1 <i>Όχι πολύ συχνά</i>	-1 <i>Μερικές φορές</i>	-1 <i>Πολύ συχνά</i>	-1 <i>Σχεδόν πάντα</i>
A19	Επισκέπτεστε μέλη της οικογένειάς σας που μένουν σε άλλη περιοχή από αυτή που μένετε εσείς;	-1 <i>Όχι πολύ συχνά</i>	-1 <i>Μερικές φορές</i>	-1 <i>Αρκετά συχνά</i>	-1 <i>Πολύ συχνά</i>
A20	Όταν πηγαίνετε για ψώνια στην περιοχή σας συνήθως συναντάτε γνωστούς και φίλους;	-1 <i>Όχι πολύ συχνά</i>	-1 <i>Μερικές φορές</i>	-1 <i>Πολύ συχνά</i>	-1 <i>Σχεδόν πάντα</i>
A21	Εάν χρειαστεί να πάρετε μια πολύ σημαντική απόφαση για τη ζωή σας, ξέρετε πού να βρείτε τις απαραίτητες πληροφορίες;	-1 <i>Όχι, δεν ξέρω</i>	-1 <i>Μάλλον όχι</i>	-1 <i>Μάλλον ναι</i>	-1 <i>Ξέρω σίγουρα</i>
A22	Τους τελευταίους έξι μήνες έτυχε να βοηθήσετε κάποιον γείτονά σας που αρρώστησε;	-1 <i>Όχι, ούτε μια φορά</i>	-1 <i>1-2 φορές</i>	-1 <i>3-4 φορές</i>	-1 <i>Πάνω από 5 φορές</i>
A23	Ανήκετε στο διοικητικό συμβούλιο κάποιου συλλόγου, ομάδας ή οργάνωσης της περιοχής σας;	-1 <i>Όχι, σε κανέ ναν</i>	-1 <i>Σε ένα (1)</i>	-1 <i>Σε δύο (2)</i>	-1 <i>Πάνω από τρεις (3)</i>
A24	Τα τελευταία 3 χρόνια, συνεργαστήκατε με άλλα άτομα για να αντιμετωπίσετε μια έκτακτη ανάγκη στην περιοχή σας; (βαρucheιμωνιά, φωτιά, πλημμύρα)	-1 <i>Όχι, ούτε μια φορά</i>	-1 <i>1-2 φορές</i>	-1 <i>3-4 φορές</i>	-1 <i>Τουλάχιστον 5 φορές</i>

A25	Τα τελευταία 3 χρόνια πήρατε μέρος σε κάποια δραστηριότητα που γίνεται στην περιοχή σας; (δενδροφύτευση, καθαρισμός παραλιών, προστασία δάσους κλπ)	-1 <i>Όχι, ούτε μια φορά</i>	-1 <i>Σπάνια</i>	-1 <i>Μερικές φορές</i>	-1 <i>Ναι, συχνά</i>
A26	Έχετε πάρει την πρωτοβουλία να οργανώσετε κάποιο καινούριο σύλλογο στην περιοχή σας; (εθελοντικής αιμοδοσίας, κατηχητικό, σύλλογο για ηλικιωμένους κλπ)	-1 <i>Όχι, ποτέ</i>	-1 <i>1 φορά</i>	-1 <i>2 φορές</i>	-1 <i>Τουλάχιστον 3 φορές</i>
A27	Εάν διαφωνείτε σε κάτι με το οποίο όλοι οι υπόλοιποι έχουν συμφωνήσει, νοιώθετε άνετα να εκφράσετε την διαφωνία σας;	-1 <i>Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση</i>	-1 <i>Μάλλον όχι</i>	-1 <i>Μάλλον ναι</i>	-1 <i>Ναι, οπωσδήποτε</i>
A28	Αν έχετε διαφορές με τους γείτονές σας (πχ για το όριο των οικοπέδων ή για τα κατοικίδια τους) είστε πρόθυμος/η να προσπαθήσετε να τα βρείτε;	-1 <i>Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση</i>	-1 <i>Μάλλον όχι</i>	-1 <i>Μάλλον ναι</i>	-1 <i>Ναι, οπωσδήποτε</i>
A29	Πιστεύετε ότι το να ζουν στην περιοχή σας άτομα από διαφορετικά μέρη κάνει την ζωή σας καλύτερη;	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A30	Σας αρέσει να ζείτε μεταξύ ατόμων με διαφορετικό τρόπο ζωής από τον δικό σας;	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A31	Εάν κάποιοι άγνωστοι, κάποιοι με διαφορετικές συνήθειες, μετακομίσουν στη γειτονιά σας, θα γίνουν αποδεκτοί από τους γείτονες;	-1 <i>Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση</i>	-1 <i>Μάλλον όχι</i>	-1 <i>Μάλλον ναι</i>	-1 <i>Ναι, οπωσδήποτε</i>

ΜΟΝΟ ΕΑΝ ΕΡΓΑΖΕΣΤΕ, ΣΑΣ ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΑΠΑΝΤΗΣΤΕ ΣΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΠΟ Α32 ΕΩΣ Α36.

		1	2	3	4
A32	Νοιώθετε ότι είστε μέλος της κοινότητας στην περιοχή που εργάζεστε;	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A33	Είναι οι συνάδελφοί σας φίλοι σας;	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A34	Νοιώθετε ότι είστε μέλος μιας ομάδας στη δουλειά σας;	-1 <i>Καθόλου</i>	-1 <i>Λίγο</i>	-1 <i>Πολύ</i>	-1 <i>Πάρα πολύ</i>
A35	Στη δουλειά σας, αναλαμβάνετε την πρωτοβουλία να κάνετε κάτι που χρειάζεται να γίνει ακόμα κι αν δεν σας το έχει ζητήσει κανείς;	-1 <i>Ποτέ</i>	-1 <i>Σχεδόν ποτέ</i>	-1 <i>Αρκετά συχνά</i>	-1 <i>Πολύ συχνά</i>

A36	Κατά τη διάρκεια της τελευταίας εβδομάδας, βοηθήσατε κάποιο συνάδελφο στη δουλειά του, ενώ δεν ήταν δική σας ευθύνη ή υποχρέωση;	-1 <i>Όχι, ούτε μια φορά</i>	-1 <i>1-2 φορές</i>	-1 <i>3-4 φορές</i>	-1 <i>Τουλάχιστον 5 φορές</i>
-----	--	---------------------------------	------------------------	------------------------	----------------------------------

Στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στην μετανάστευση

	1	2	3	4	5
B37 Οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα
B38 Οι μετανάστες ωφελούν γενικά την ελληνική οικονομία.	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα
B39 Οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους.	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα
B40 Οι μετανάστες βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό.	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα
B41 Το κράτος ξοδεύει παρά πολλά χρήματα στην βοήθεια των μεταναστών.	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα
B42 Η Ελλάδα πρέπει να πάρει πιο αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψει την παράνομη μετανάστευση.	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα
B43 Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα
B44 Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες που εργάζονται στην περιοχή μου αμείβονται το ίδιο με τους Έλληνες για την ίδια δουλειά.	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα
B45 Οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες στην αγορά εργασίας.	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα

B46	Γενικά θα πρέπει να δοθεί η ευκαιρία στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να φέρουν τα μέλη της οικογένειάς τους στη χώρα.	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα
B47	Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να αποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους Έλληνες	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα
B48	Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να διατηρήσουν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους στην Ελλάδα.	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα
B49	Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα	-1 Διαφωνώ απόλυτα	-1 Μάλλον διαφωνώ	-1 Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	-1 Μάλλον συμφωνώ	-1 Συμφωνώ απόλυτα

Ευχαριστούμε για τη βοήθειά σας.